

METODYKA PRACY PEŁNOMOCNIKA PROCESOWEGO W POSTĘPOWANIACH ZE SKARGI PAULIAŃSKIEJ ZE WZORAMI PISM

redakcja naukowa Patryk Filipiak

Patryk Filipiak, Natalia Frygier, Rafał Kowalczyk
Łukasz Pilarczyk, Piotr Turski, Maciej Woźniak

METODYKA PRACY PEŁNOMOCNIKA PROCESOWEGO W POSTĘPOWANIACH ZE SKARGI PAULIAŃSKIEJ ZE WZORAMI PISM

**redakcja naukowa Patryk Filipiak
redakcja merytoryczna Piotr Turski**

Patryk Filipiak, Natalia Frygier, Rafał Kowalczyk
Łukasz Pilarczyk, Piotr Turski, Maciej Woźniak

Stan prawny na 1 kwietnia 2023 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Feliks Zedler

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Redaktor merytoryczny części I–II

Piotr Turski

Autorzy poszczególnych części publikacji:

Patryk Filipiak – cz. III: rozdz. 1 pkt 1.2.5, rozdz. 2, rozdz. 3; cz. IV

Rafał Kowalczyk – cz. I; cz. II: rozdz. 1 pkt 1.1–1.2

Łukasz Pilarczyk – cz. V

Piotr Turski – cz. II: rozdz. 1 pkt 1.5.4, pkt 1.5.6, rozdz. 3

Maciej Woźniak – cz. III: rozdz. 1 pkt 1.1–1.2.3, pkt 1.2.6–1.4

Piotr Turski, Natalia Frygier – cz. II: rozdz. 1 pkt 1.3, pkt 1.4, pkt 1.5.1–1.5.3,
pkt 1.5.5, rozdz. 2

Maciej Woźniak, Patryk Filipiak – cz. III: rozdz. 1 pkt 1.2.4

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-458-3

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

PRZEGLĄD TREŚCI

Wykaz skrótów	23
Przedmowa	25

Część I

Skarga pauliańska w ujęciu materialnoprawnym

Rozdział 1. Skarga pauliańska w ogólności	29
Rozdział 2. Przestanki skargi pauliańskiej	41
Rozdział 3. Termin do zaskarżenia czynności fraudacyjnej	105
Rozdział 4. Skarga pauliańska a pozostałe środki ochrony wierzyciela	114

Część II

Dochodzenie roszczeń pauliańskich przez wierzyciela w postępowaniu cywilnym

Rozdział 1. Postępowanie rozpoznawcze. Czynności pełnomocnika procesowego w procesie pauliańskim	133
Rozdział 2. Postępowanie zabezpieczające. Czynności pełnomocnika procesowego w celu zabezpieczenia roszczenia w procesie pauliańskim	263
Rozdział 3. Postępowanie egzekucyjne. Czynności pełnomocnika procesowego w celu wykonania wyroku pauliańskiego	287

Część III

Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskuteczności czynności prawnych w postępowaniu upadłościowym

Rozdział 1. Upadłość dłużnika. Czynności pełnomocnika procesowego syndyka w postępowaniu ze skargi w przedmiocie czynności fraudacyjnych	373
Rozdział 2. Upadłość osoby trzeciej a dochodzenie roszczeń pauliańskich	434
Rozdział 3. Upadłość wierzyciela pauliańskiego. Czynności pełnomocnika procesowego syndyka w postępowaniu ze skargi pauliańskiej	461

Część IV

Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskuteczności czynności prawnych przez zarządcę w postępowaniu sanacyjnym

Rozdział 1. Wprowadzenie: podstawy, istota i funkcja bezskuteczności czynności fraudacyjnych w postępowaniu sanacyjnym	467
Rozdział 2. Podmioty postępowania	479
Rozdział 3. Postępowanie z powództwa w przedmiocie czynności fraudacyjnych w postępowaniu sanacyjnym	482
Rozdział 4. Wpływ otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego dłużnika pauliańskiego na postępowanie wierzyciela ze skargi pauliańskiej	505

Część V

Inicjowanie przez wierzyciela postępowania karnego w związku z czynnością fraudacyjną dłużnika

Rozdział 1. Zasadność inicjowania postępowania karnego przez wierzyciela pokrzywdzonego czynnościami fraudacyjnymi dłużnika	509
Rozdział 2. Pojęcie dłużnika i wierzyciela na gruncie prawa karnego	524
Rozdział 3. Podstawowe czynności fraudacyjne w prawie karnym i warunki stwierdzenia ich przestępności	539
Rozdział 4. Zainicjowanie postępowania karnego przez wierzyciela i jego rola w toku procesu	566

Bibliografia	585
---------------------------	-----

Autorzy	593
----------------------	-----

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	23
Przedmowa	25

Część I

Skarga pauliańska w ujęciu materialnoprawnym

Rozdział 1

Skarga pauliańska w ogólności	29
1.1. Charakterystyka ogólna roszczenia pauliańskiego	29
1.1.1. Uwagi wprowadzające	29
1.1.2. Wykorzystywanie przepisów o skardze pauliańskiej w praktyce	31
1.1.3. Cel skargi pauliańskiej – zaspokojenie wierzyciela z majątku osoby trzeciej	32
1.2. Majątkowy charakter roszczenia pauliańskiego	33
1.3. Nabycie wierzytelności a uzyskanie uprawnień pauliańskich	35
1.4. Wpływ ustania bytu prawnego dłużnika na roszczenie pauliańskie	37

Rozdział 2

Przesłanki skargi pauliańskiej	41
2.1. Badanie przesłanek skargi pauliańskiej	41
2.2. Przesłanki podmiotowe	42
2.2.1. Świadomość dłużnika, że czynność skutkować będzie pokrzywdzeniem wierzyciela	42
2.2.2. Świadomość osoby trzeciej (zła wiara)	45
2.2.3. Świadomość w przypadku osób prawnych lub jednostek organizacyjnych	50
2.3. Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską	52
2.3.1. Czynność prawna dłużnika	52
2.3.2. Ciąg czynności składających się na pokrzywdzenie	57
2.3.3. Łańcuch czynności fraudacyjnych	59

2.3.4. Czynności podzielone pod względem skutku zobowiązującego i rozporządzającego	62
2.3.5. Korzyść majątkowa	65
2.3.5.1. Uwagi ogólne	65
2.3.5.2. Problematyka czynności ekwiwalentnych	66
2.4. Dokonanie czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli	68
2.4.1. Niewypłacalność dłużnika	68
2.4.2. Związek między czynnością prawną dłużnika a pokrzywdzeniem	72
2.5. Przegląd zachowań fraudacyjnych	74
2.5.1. Szeroki zakres zastosowania skargi pauliańskiej	74
2.5.2. Darowizna	74
2.5.3. Skarga pauliańska w problematyce małżeńskich stosunków majątkowych	76
2.5.3.1. Wyłączenia	77
2.5.3.2. Umowny podział majątku po zniesieniu wspólności ustawowej	77
2.5.3.3. Transfer z majątku wspólnego na rzecz osoby trzeciej	79
2.5.3.4. Quasi-podział majątku wspólnego (przesunięcie z majątku wspólnego małżonków do majątku odrębnego jednego małżonka)	81
2.5.4. Czynności fiducjarne	81
2.5.5. Obciążenie majątku	84
2.5.5.1. Hipoteka	84
2.5.5.2. Służebność	86
2.5.5.2.1. Służebność mieszkania	86
2.5.5.2.2. Umowa darowizny połączona z ustanowieniem służebności osobistej	87
2.5.6. Dożywocie	89
2.5.7. Oddanie rzeczy do korzystania	90
2.5.8. Czynności związane z udziałem w spółce	91
2.5.8.1. Aport/wkład	91
2.5.8.2. Uchwały zgromadzeń spółek kapitałowych	92
2.5.9. Czynności procesowe	94
2.5.9.1. Uwagi wstępne	94
2.5.9.2. Dopuszczalność zaskarżania czynności procesowych	94
2.5.9.3. Czynności o charakterze mieszanym	96
2.5.9.4. Sprawy działowe	97
2.5.9.5. Uznanie powództwa	97
2.5.10. Czynności pozorne	98
2.6. Zaspokojenie przez dłużnika jednego z jego wierzycieli	99
2.6.1. Spełnianie świadczenia jako przedmiot skargi pauliańskiej	99
2.6.2. Faworyzowanie niektórych wierzycieli	100

2.6.3. Granice swobody wyboru wierzyciela	102
2.6.4. <i>Datio in solutum</i>	103

Rozdział 3

Termin do zaskarżenia czynności fraudacyjnej	105
3.1. Uwagi wstępne	105
3.2. Charakter i skutki upływu terminu	105
3.3. Zarzut nadużycia prawa podmiotowego	106
3.4. Stosowanie przepisów o przedawnieniu roszczeń	107
3.5. Sposób obliczania terminu	109
3.6. Odrębność roszczeń pauliańskich	110
3.7. Wyzbycie się korzyści przez osobę trzecią	111
3.8. Termin do zaskarżenia czynności procesowych	112

Rozdział 4

Skarga pauliańska a pozostałe środki ochrony wierzyciela	114
4.1. Uwagi wstępne	114
4.2. Nieważność a bezskuteczność względna	114
4.2.1. Uwagi ogólne	114
4.2.2. Nieważność bezwzględna	115
4.2.3. Nieważność względna	121
4.3. Bezskuteczność względna na podstawie art. 59 k.c. a skarga pauliańska	123
4.4. Odpowiedzialność osoby trzeciej za zbycie przedmiotu czynności fraudacyjnej na podstawie innych przepisów Kodeksu cywilnego	128

Część II

Dochodzenie roszczeń pauliańskich przez wierzyciela w postępowaniu cywilnym

Rozdział 1

Postępowanie rozpoznawcze. Czynności pełnomocnika procesowego w procesie pauliańskim	133
1.1. Podmioty postępowania	133
1.1.1. Strony procesu	133
1.1.1.1. Uwagi wstępne	133
1.1.1.2. Legitymacja czynna	134
1.1.1.2.1. Uwagi ogólne	134
1.1.1.2.2. Charakter chronionej wierzytelności	135
1.1.1.2.3. Wierzytelności przyszłe	139
1.1.1.2.4. Wierzytelności publicznoprawne	142
1.1.1.2.5. Współuczestnictwo procesowe	142
1.1.1.3. Legitymacja bierna	143
1.1.1.3.1. Osoba trzecia	143
1.1.1.3.2. Dłużnik	144

1.1.1.3.3. Podmiot, który dokonał czynności z osobą trzecią (tzw. osoba czwarta)	144
1.1.1.3.4. Wielość podmiotów zobowiązanych	146
1.1.1.3.4.1. Solidarność dłużników	146
1.1.1.3.4.2. Poręczenie	148
1.1.1.3.4.3. Konfiguracja podmiotowa w razie darowizny z ustanowieniem służebności	148
1.1.1.3.4.4. Współuczestnictwo konieczne	150
1.1.2. Sąd	151
1.1.2.1. Jurysdykcja krajowa	151
1.1.2.1.1. Uwagi wstępne	152
1.1.2.1.2. Przepisy unijne	152
1.1.2.1.3. Przepisy krajowe	153
1.1.2.2. Właściwość sądu	154
1.1.2.2.1. Właściwość miejscowa	154
1.1.2.2.2. Właściwość rzeczowa	155
1.1.2.2.3. Właściwość funkcjonalna	155
1.2. Wszczęcie procesu cywilnego – pozew o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną	155
1.2.1. Uwagi ogólne	155
1.2.2. Prawo właściwe	157
1.2.3. Katalog składników pozwu	159
1.2.4. Wartość przedmiotu sporu	160
1.2.4.1. Uwagi wstępne	160
1.2.4.2. Wartość wierzytelności chronionej skargą pauliańską	162
1.2.4.3. Wartość korzyści lub wartość wierzytelności – wybór wierzyciela	162
1.2.4.4. Wartość interesu majątkowego wierzyciela	163
1.2.4.5. Odsetki i inne należności uboczne	165
1.2.5. Opłata sądowa	167
1.2.6. <i>Petitum</i> pozwu	168
1.2.6.1. Konstrukcja żądania pozwu	168
1.2.6.1.1. Uwagi ogólne	168
1.2.6.1.2. Wskazanie czynności fraudacyjnej	169
1.2.6.1.3. Skonkretyzowanie chronionej wierzytelności	170
1.2.6.2. Żądanie w przypadku łańcucha czynności	174
1.2.6.3. Żądanie w przypadku ciągu czynności	176
1.2.6.4. Roszczenie pauliańskie jako przedmiot żądania ewentualnego	177
1.2.6.5. Dopuszczalność kumulacji roszczenia pauliańskiego i roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia	179

1.2.6.6. Częściowe dochodzenie bezskuteczności czynności prawnej	181
1.2.6.7. Wniosek o zobowiązanie osoby trzeciej do znoszenia egzekucji	182
1.3. Inicjatywa dowodowa po stronie powoda	186
1.3.1. Wstęp	186
1.3.2. Istnienie wierzytelności podlegającej ochronie	187
1.3.3. Dokonanie czynności prawnej	189
1.3.3.1. Wstęp	189
1.3.3.2. Źródła wiedzy o czynności prawnej oraz jej treści	189
1.3.3.2.1. Uwagi ogólne	189
1.3.3.2.2. Informacje z postępowania egzekucyjnego	190
1.3.3.2.3. Postępowanie o wyjawienie majątku	190
1.3.3.2.4. Dane wynikające z ksiąg wieczystych oraz akt księgi wieczystej	191
1.3.3.2.5. Informacje dostępne na podstawie przepisów prawa, dokumentacja rejestrowa	193
1.3.3.2.6. Aspekty dowodowe w postępowaniu sądowym	193
1.3.4. Uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę trzecią	194
1.3.5. Niewypłacalność dłużnika i pokrzywdzenie wierzyciela	194
1.3.5.1. Istota przesłanki – przypomnienie	194
1.3.5.2. Aspekty dowodowe	195
1.3.5.3. Związek pomiędzy czynnością prawną a niewypłacalnością	198
1.3.6. Świadomość dłużnika	199
1.3.6.1. Aspekty dowodowe	199
1.3.6.2. Domniemanie działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli	202
1.3.7. Zła wiara osoby trzeciej	203
1.3.7.1. Istota przesłanki	203
1.3.7.2. Aspekty dowodowe	204
1.3.7.3. Domniemania wiedzy osoby trzeciej	205
1.3.8. Obowiązki dowodowe wierzycieli przyszłych	207
1.3.8.1. Aspekty dowodowe	207
1.3.8.2. Niestosowanie domniemań w zakresie wiedzy osoby trzeciej	209
1.3.9. Obowiązki dowodowe w sytuacji zbycia korzyści na rzecz osoby dalszej	210
1.3.9.1. Aspekty dowodowe	210
1.3.9.2. Kwestia domniemań pauliańskich	211
1.4. Wdanie się pozwanego w spór – obrona pozwanego	218
1.4.1. Wstęp	218

1.4.2. Argument braku pokrzywdzenia wierzycieli	219
1.4.2.1. Charakterystyka ogólna	219
1.4.2.2. Zarzuty nawiązujące do postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi	219
1.4.2.3. Nadmierne obciążenie przedmiotu korzyści majątkowej	221
1.4.2.4. Wystarczalność majątku współdłużnika solidarnego	222
1.4.3. Argument niezachodzenia przesłanki podmiotowej po stronie dłużnika	223
1.4.3.1. Charakterystyka ogólna	223
1.4.3.2. Brak niewypłacalności w chwili dokonywania czynności prawnej	223
1.4.3.3. Brak świadomości w zakresie istnienia wierzytelności	224
1.4.3.4. Motywacja i uzasadnienie dla dokonanej czynności prawnej	224
1.4.4. Ekwiwalentność świadczenia wzajemnego	226
1.4.5. Argument braku wiedzy po stronie osoby trzeciej	227
1.4.6. Zarzut przedawnienia wierzytelności chronionej	228
1.4.7. Zwolnienie się z odpowiedzialności poprzez zaspokojenie wierzyciela albo wskazanie majątku dłużnika wystarczającego do zaspokojenia	230
1.5. Pozostałe aspekty związane z przebiegiem postępowania o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną	234
1.5.1. Interwencja uboczna po stronie pozwanego oraz przypozwanie	234
1.5.2. Następstwo prawne pod tytułem ogólnym i szczególnym w toku procesu pauliańskiego	235
1.5.2.1. Następstwo prawne po stronie powoda – wierzyciela pauliańskiego	235
1.5.2.1.1. Uwagi wprowadzające	235
1.5.2.1.2. Sukcesja uniwersalna	236
1.5.2.1.3. Sukcesja syngularna	236
1.5.2.2. Następstwo prawne po stronie pozwanego – nabywcy korzyści majątkowej	237
1.5.2.2.1. Uwagi wprowadzające	237
1.5.2.2.2. Sukcesja uniwersalna	237
1.5.2.2.3. Brak następstwa prawnego pod tytułem szczególnym	238
1.5.3. Zmiany w zakresie przedmiotu korzyści majątkowej w toku postępowania – zmiany jakościowe oraz zmiany wartościowe	241
1.5.4. Ugoda w sprawach ze skargi pauliańskiej	243
1.5.5. Orzekanie	245
1.5.5.1. Wyrokowanie – ocena przesłanek skargi pauliańskiej	245
1.5.5.2. Charakter wyroku pauliańskiego	247

1.5.6. Wpływ upadłości i restrukturyzacji stron procesu lub dłużnika na postępowanie o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną	249
1.5.6.1. Uwagi wprowadzające	249
1.5.6.2. Upadłość i restrukturyzacja pozwanego	250
1.5.6.2.1. Ogłoszenie upadłości pozwanego	250
1.5.6.2.2. Otwarcie restrukturyzacji pozwanego	251
1.5.6.3. Upadłość lub restrukturyzacja dłużnika	252
1.5.6.3.1. Ogłoszenie upadłości dłużnika	252
1.5.6.3.2. Otwarcie restrukturyzacji dłużnika	253
1.5.6.4. Upadłość lub restrukturyzacja powoda	255
1.5.6.4.1. Ogłoszenie upadłości powoda	255
1.5.6.4.2. Otwarcie restrukturyzacji powoda	255

Rozdział 2

Postępowanie zabezpieczające. Czynności pełnomocnika procesowego w celu zabezpieczenia roszczenia w procesie pauliańskim	263
2.1. Aspekty ogólne	264
2.1.1. Dopuszczalność postępowania zabezpieczającego w sprawach ze skargi pauliańskiej	264
2.1.2. Potrzeba zabezpieczenia	264
2.1.3. Tryb udzielania zabezpieczenia roszczenia	265
2.1.4. Właściwość sądu	266
2.1.5. Charakter roszczenia pauliańskiego i ogólne sposoby zabezpieczenia	266
2.1.6. Aspekty czasowe zabezpieczenia	267
2.2. Podstawy zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego	268
2.2.1. Uwagi wstępne	268
2.2.2. Uprawdopodobnienie roszczenia pauliańskiego	268
2.2.3. Uprawdopodobnienie interesu prawnego	269
2.3. Wniosek o zabezpieczenie oraz sposoby zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego	270
2.3.1. Wymogi wniosku o zabezpieczenie roszczenia	270
2.3.2. Sposoby zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego – uwagi ogólne	270
2.3.3. Sposoby zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego – przegląd	271
2.3.3.1. Zakaz zbywania i obciążania przedmiotów lub praw objętych postępowaniem	271
2.3.3.2. Wpis ostrzeżenia o toczącym się postępowaniu	275
2.3.3.3. Pozostawienie sumy uzyskanej z egzekucji przedmiotu korzyści na depozycie	277
2.3.3.4. Zajęcie rzeczy	278
2.3.3.5. Inne uzupełniające sposoby	278
2.3.3.6. Wpis roszczenia powoda do księgi wieczystej	279

2.3.3.7. Hipoteka przymusowa na nieruchomości stanowiącej przedmiot fraudacyjnej korzyści	280
2.3.3.8. Zawieszenie postępowania egzekucyjnego z przedmiotu korzyści	282

Rozdział 3

Postępowanie egzekucyjne. Czynności pełnomocnika procesowego w celu wykonania wyroku pauliańskiego	287
3.1. Wstęp	287
3.2. Linie orzecznicze – charakterystyka ogólna	289
3.3. Postępowanie egzekucyjne w celu zaspokojenia wierzytelności pauliańskiej w przypadkach transferów własności rzeczy	293
3.3.1. Postępowanie egzekucyjne według poglądów tradycyjnych	293
3.3.1.1. Podstawa wszczęcia postępowania egzekucyjnego i wniosek egzekucyjny	293
3.3.1.1.1. Prawomocność wyroku pauliańskiego	294
3.3.1.1.2. Podstawy formalne egzekucji	294
3.3.1.1.3. Niektóre elementy wniosku egzekucyjnego – strony i zakres żądania	295
3.3.1.1.4. Relacja egzekucji pauliańskiej do egzekucji wierzycieli osobistych osoby trzeciej w razie ich skierowania do tego samego składnika majątku	296
3.3.1.2. Aspekty egzekucyjne – uprawnienia podmiotów zaangażowanych w egzekucję pauliańską	300
3.3.1.2.1. Wstęp	300
3.3.1.2.2. Uprawnienia ochronne wierzyciela pauliańskiego, dłużnika oraz osoby trzeciej w związku z egzekucją pauliańską	301
3.3.1.2.3. Uprawnienia wierzyciela pauliańskiego, dłużnika i osoby trzeciej dotyczące biegu egzekucji	303
3.3.1.3. Zasady podziału środków uzyskanych z egzekucji w sytuacji zbiegu wierzycieli osoby trzeciej oraz wierzyciela pauliańskiego lub zbiegu wierzycieli pauliańskich	307
3.3.1.3.1. Wstęp	307
3.3.1.3.2. Absolutne pierwszeństwo wierzyciela pauliańskiego	309
3.3.1.3.3. Skorygowane pierwszeństwo wierzyciela pauliańskiego	309

3.3.1.3.4. Zasady ogólne zaspokajania wierzyciela pauliańskiego w przypadkach wielości wierzycieli	310
3.3.2. Postępowanie egzekucyjne według zrewidowanych poglądów Sądu Najwyższego	315
3.3.2.1. Wstęp	316
3.3.2.2. Podstawa wszczęcia postępowania egzekucyjnego i wniosek egzekucyjny	317
3.3.2.2.1. Podstawy formalne egzekucji	317
3.3.2.2.2. Strony postępowania	318
3.3.2.2.3. Niektóre elementy wniosku egzekucyjnego – zakres żądania	318
3.3.2.2.4. Relacja egzekucji pauliańskiej do egzekucji wierzycieli osobistych osoby trzeciej w razie ich skierowania do tego samego składnika majątku	319
3.3.2.3. Aspekty egzekucyjne – uprawnienia podmiotów zaangażowanych w egzekucję pauliańską	321
3.3.2.3.1. Uprawnienia ochronne wierzyciela pauliańskiego, dłużnika oraz osoby trzeciej w związku z egzekucją pauliańską	321
3.3.2.3.2. Uprawnienia stron postępowania dotyczące biegu egzekucji	323
3.3.2.4. Zasady podziału środków uzyskanych z egzekucji w sytuacji zbiegu wierzycieli osoby trzeciej oraz wierzyciela pauliańskiego lub zbiegu wierzycieli pauliańskich	324
3.3.3. Szczególne zasady zaspokajania wierzyciela pauliańskiego w przypadkach fraudacyjnego rozporządzenia rzeczą objętą współwłasnością łączną	327
3.4. Realizacja przez wierzyciela wyroku pauliańskiego w przypadkach niepolegających na bezpośrednim transferze własnościowym korzyści majątkowych – obciążenia rzeczy oraz niektóre czynności fraudacyjne o swoistym charakterze	329
3.4.1. Obciążenia rzeczy	329
3.4.1.1. Istota pokrzywdzenia	329
3.4.1.2. Skutek wyroku pauliańskiego	331
3.4.1.3. Sposób realizacji wyroku pauliańskiego	332
3.4.1.3.1. Wstęp	332
3.4.1.3.2. Egzekucja przeciwko dłużnikowi z wykorzystaniem wyroku pauliańskiego	333

3.4.1.3.3.	Egzekucja przeciwko dłużnikowi z równoległą (odrębną) egzekucją z przedmiotu korzyści na podstawie wyroku pauliańskiego	337
3.4.1.3.3.1.	Założenia koncepcji	337
3.4.1.3.3.2.	Identyfikacja korzyści majątkowej w związku z ustanowionym prawem rzeczowym	338
3.4.1.3.3.3.	Egzekucja z przedmiotu korzyści ...	339
3.4.1.3.3.4.	Egzekucja z przedmiotu korzyści a egzekucja z obciążonej rzeczy	340
3.4.1.3.3.5.	Bezskuteczność względna	341
3.4.1.3.3.6.	Wyłączenie możliwości zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego	341
3.4.1.3.3.7.	Ubezpieczenie hipoteki lub zastawu	342
3.4.1.3.3.8.	Zasady zaspokajania wierzyciela pauliańskiego – przykład	344
3.4.2.	Problematyka niektórych innych czynności fraudacyjnych o swoistym charakterze – wzmianka	346
3.4.2.1.	Wstęp	346
3.4.2.2.	Czynności złożone	347
3.4.2.3.	Umowy najmu i dzierżawy	347
3.4.2.4.	Fraudacyjne wykreowanie tytułu wykonawczego co do niezasadnych wierzytelności	348
3.5.	Niektóre pozostałe aspekty egzekucyjne	352
3.5.1.	Kwestia przedawnienia roszczenia pauliańskiego	353
3.5.2.	Zmiany podmiotowe w toku egzekucji wierzyciela pauliańskiego oraz na przedpolu egzekucji	353
3.5.2.1.	Zmiany podmiotowe po stronie uprawnienia	353
3.5.2.2.	Zmiany po stronie biernej	355
3.5.2.2.1.	Wstęp	355
3.5.2.2.2.	Zmiany po stronie dłużnika wierzytelności pieniężnej	356
3.5.2.2.3.	Zmiany po stronie osoby trzeciej	357
3.5.3.	Zbieg egzekucji wierzyciela pauliańskiego z egzekucją administracyjną – zasady ogólne	360
3.5.4.	Wpływ upadłości i restrukturyzacji osoby trzeciej, dłużnika i wierzyciela na postępowanie egzekucyjne wszczęte w celu wykonania wyroku pauliańskiego	361
3.5.4.1.	Upadłość lub restrukturyzacja osoby trzeciej a egzekucja w celu wykonania wyroku pauliańskiego	361
3.5.4.1.1.	Ogłoszenie upadłości osoby trzeciej	361
3.5.4.1.2.	Otwarcie restrukturyzacji osoby trzeciej	363

3.5.4.2. Upadłość lub restrukturyzacja dłużnika a egzekucja w celu wykonania wyroku pauliańskiego	364
3.5.4.2.1. Ogłoszenie upadłości dłużnika	364
3.5.4.2.2. Otwarcie restrukturyzacji dłużnika	365
3.5.4.3. Upadłość lub restrukturyzacja wierzyciela pauliańskiego a egzekucja w celu wykonania wyroku pauliańskiego	368
3.5.4.3.1. Ogłoszenie upadłości wierzyciela pauliańskiego	368
3.5.4.3.2. Otwarcie restrukturyzacji wierzyciela pauliańskiego	368

Część III

Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskuteczności czynności prawnych w postępowaniu upadłościowym

Rozdział 1

Upadłość dłużnika. Czynności pełnomocnika procesowego syndyka w postępowaniu ze skargi w przedmiocie czynności fraudacyjnych	373
1.1. Czynności fraudacyjne w przypadku upadłości dłużnika	373
1.1.1. Podobieństwa i różnice wobec kodeksowej regulacji skargi pauliańskiej	373
1.1.2. Przegląd czynności bezskutecznych i sposobów ich zaskarżenia	376
1.2. Upadłość dłużnika przed zrealizowaniem roszczeń ze skargi pauliańskiej	379
1.2.1. Rodzaje skarg w przedmiocie czynności fraudacyjnych w postępowaniu upadłościowym	379
1.2.2. Powództwo syndyka o uznanie czynności za bezskuteczną	380
1.2.2.1. Okoliczności uzasadniające wytoczenie powództwa	380
1.2.2.2. Wyłączna legitymacja syndyka	382
1.2.2.3. Termin wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną przez syndyka	385
1.2.2.4. Oznaczenie powoda	386
1.2.2.5. Sąd właściwy, wartość przedmiotu sporu	386
1.2.2.6. Żądanie uznania czynności fraudacyjnej za bezskuteczną	387
1.2.2.7. Żądanie przekazania przedmiotu korzyści do masy upadłości	388
1.2.2.7.1. Cel powództwa oraz kwestie proceduralne	388
1.2.2.7.2. Szerokie znaczenie pojęcia przekazania do masy upadłości w rozumieniu art. 134 ust. 1 p.u.	393
1.2.3. Powództwo syndyka o ustalenie bezskuteczności czynności prawnej z mocy prawa (art. 189 k.p.c.)	395

1.2.3.1.	Wprowadzenie	395
1.2.3.2.	Aspekty procesowe	397
1.2.4.	Powództwo syndyka o przekazanie do masy – postępowanie przed sądem upadłościowym	398
1.2.4.1.	Sąd właściwy	398
1.2.4.2.	Strony postępowania	399
1.2.4.3.	Tryb postępowania	401
1.2.5.	Roszczenia uzupełniające wobec roszczenia o przekazanie mienia do masy upadłości	405
1.2.5.1.	Wstęp	405
1.2.5.2.	Dogmatyczna podstawa powstania roszczeń uzupełniających	405
1.2.5.3.	Roszczenia uzupełniające syndyka masy upadłości wobec osoby trzeciej związane z posiadaniem mienia bez tytułu prawnego	407
1.2.5.4.	Moment powstania roszczeń uzupełniających	409
1.2.5.5.	Treść roszczeń uzupełniających na podstawie art. 224 i n. k.c.	410
1.2.5.6.	Adresat roszczeń uzupełniających	414
1.2.5.7.	Żądanie zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z mienia	416
1.2.5.8.	Postępowanie	417
1.2.5.9.	Dopuszczalność kumulacji roszczeń o przekazanie do masy (art. 134 ust. 1 pr. up.) z roszczeniami uzupełniającymi	418
1.2.5.10.	Roszczenia przeciwne, przysługujące osobie trzeciej przeciwko upadłemu	420
1.3.	Zarzut pauliański zgłoszony przez syndyka (ustalenie stanu masy i powództwo o wyłączenie z masy)	421
1.4.	Upadłość dłużnika w trakcie procesu pauliańskiego	423
1.4.1.	Skutki proceduralne w związku z upadłością dłużnika	423
1.4.2.	Tryb wstąpienia syndyka	425
1.4.3.	Koncepcje dotyczące skutków braku wstąpienia syndyka do sprawy	431

Rozdział 2

Upadłość osoby trzeciej a dochodzenie roszczeń pauliańskich	434
2.1. Wprowadzenie	434
2.2. Materialnoprawny charakter roszczenia pauliańskiego a ogłoszenie upadłości osoby trzeciej	435
2.3. Dochodzenie roszczenia pauliańskiego w upadłości osoby trzeciej – dwie propozycje co do trybu postępowania	438
2.3.1. Wprowadzenie	438

2.3.2. Zgłoszenie prawa w trybie art. 51 ust. 1 pkt 5 pr. up.	439
2.3.3. Zgłoszenie na listę wierzytelności w trybie art. 236 ust. 3 pr. up.	442
2.4. Zaspokojenie wierzytelności pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym	444
2.4.1. Wygaśnięcie roszczenia pauliańskiego wraz z likwidacją mienia	444
2.4.2. Niedopuszczalność wszczynania egzekucji przez wierzyciela pauliańskiego ze składników masy upadłości	445
2.4.3. Względne pierwszeństwo zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym osoby trzeciej	447
2.4.4. Tryb zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego ze składników masy upadłości	452
2.5. Dochodzenie roszczeń przez syndyka masy upadłości dłużnika pauliańskiego w sytuacji ogłoszenia upadłości osoby trzeciej	455

Rozdział 3

Upadłość wierzyciela pauliańskiego. Czynności pełnomocnika procesowego syndyka w postępowaniu ze skargi pauliańskiej	461
3.1. Kontynuacja lub zainicjowanie postępowania przez syndyka masy upadłości	461
3.2. Skutki wyroku pauliańskiego	463

Część IV

Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskuteczności czynności prawnych przez zarządcę w postępowaniu sanacyjnym

Rozdział 1

Wprowadzenie: podstawy, istota i funkcja bezskuteczności czynności fraudacyjnych w postępowaniu sanacyjnym	467
1.1. Materialne podstawy bezskuteczności czynności fraudacyjnych	467
1.2. Istota bezskuteczności względnej z mocy prawa w postępowaniu sanacyjnym	468
1.2.1. Uwagi ogólne	468
1.2.2. Zakres podmiotowy, przedmiotowy i czasowy bezskuteczności	469
1.2.3. Inne konsekwencje praktyczne wynikające z istoty bezskuteczności	474
1.3. Funkcja bezskuteczności	476

Rozdział 2

Podmioty postępowania	479
2.1. Legitymacja zarządcy masy sanacyjnej	479
2.2. Właściwość sądu restrukturyzacyjnego	480

Rozdział 3

Postępowanie w powództwa w przedmiocie czynności fraudacyjnych

w postępowaniu sanacyjnym	482
3.1. Zagadnienia wprowadzające	482
3.1.1. Rodzaje powództw w przedmiocie czynności fraudacyjnych w postępowaniu sanacyjnym	482
3.1.2. Opłaty sądowe	482
3.1.3. Termin na wytoczenie powództwa	483
3.1.4. Skutki umorzenia postępowania sanacyjnego wobec postępowania pauliańskiego	484
3.2. Powództwo zarządcy o ustalenie bezskuteczności czynności prawnej z mocy prawa (art. 189 k.p.c.)	486
3.3. Klasyczna skarga pauliańska zarządcy i subsydiarne stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego (art. 527 i n. k.c.)	487
3.4. Powództwa obejmujące roszczenia z art. 307 pr. res. (o przekazanie do masy sanacyjnej, o zapłatę równowartości mienia w pieniądzu) oraz upoważnienie przemienne osoby trzeciej (zapłata różnicy w wartości)	488
3.4.1. Wprowadzenie	488
3.4.2. Przekazanie do masy przedmiotu czynności bezskutecznej	488
3.4.3. Zapłata różnicy wartości (dopłata)	489
3.4.4. Zapłata równowartości w pieniądzu	495
3.4.5. Dalsze konsekwencje spraw, w których podstawą roszczenia jest bezskuteczność czynności	498
3.4.5.1. Odsetki za opóźnienie	498
3.4.5.2. Roszczenie o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy	498
3.4.5.3. Czynności rozporządzające zarządcy w zakresie mienia przekazanego do masy sanacyjnej	499

Rozdział 4

Wpływ otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego dłużnika

pauliańskiego na postępowanie wierzyciela ze skargi pauliańskiej	505
4.1. Rozpoznanie roszczenia pauliańskiego	505
4.2. Problem zaspokojenia w postępowaniu egzekucyjnym	506
4.3. Postępowanie sanacyjne dłużnika a dochodzenie roszczeń i zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego	506

Część V

**Inicjowanie przez wierzyciela postępowania karnego
w związku z czynnością fraudacyjną dłużnika**

Rozdział 1

Zasadność inicjowania postępowania karnego przez wierzyciela pokrzywdzonego czynnościami fraudacyjnymi dłużnika	509
1.1. Informacje wstępne	509
1.2. Możliwość stwierdzenia przez sąd karny bezskuteczności czynności fraudacyjnej	514
1.3. Kwestia orzeczenia przez sąd karny obowiązku naprawienia szkody przy przestępstwach popełnianych na szkodę wierzycieli	515
1.4. Wykonanie orzeczenia sądu cywilnego jako obowiązek probacyjny	521

Rozdział 2

Pojęcie dłużnika i wierzyciela na gruncie prawa karnego	524
2.1. Informacje ogólne	524
2.2. Moment powstania relacji dłużnik – wierzyciel	531
2.3. Problem cesji wierzytelności	535

Rozdział 3

Podstawowe czynności fraudacyjne w prawie karnym i warunki stwierdzenia ich przestępczości	539
3.1. Uwagi wstępne	539
3.2. Poszczególne czynności fraudacyjne dotyczące składników majątku dłużnika	541
3.2.1. Zbywanie	541
3.2.2. Darowanie	544
3.2.3. Obciążanie	545
3.2.4. Przeniesienie składników majątku na nową jednostkę gospodarczą ...	549
3.2.5. Faworyzowanie wierzycieli	552
3.3. Dodatkowe warunki uznania czynności za fraudacyjną	555
3.3.1. Udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia swojego wierzyciela	555
3.3.2. Grożąca niewypłacalność lub upadłość	558
3.3.3. Udaremnienie wykonania orzeczenia sądu lub innego organu państwowego	562

Rozdział 4

Zainicjowanie postępowania karnego przez wierzyciela i jego rola w toku procesu	566
4.1. Wybór sposobu złożenia zawiadomienia	566
4.2. Właściwość miejscowa organów ścigania	571

4.3. Właściwość funkcjonalna organów ścigania	574
4.4. Uprawnienia wierzyciela jako pokrzywdzonego w toku postępowania przygotowawczego	576
4.5. Uprawnienia wierzyciela jako pokrzywdzonego w toku postępowania sądowego	578
4.6. Uprawnienia wierzyciela jako pokrzywdzonego na etapie wykonywania orzeczenia sądu karnego	580
Bibliografia	585
Autorzy	593

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne

k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.)
p.g.k.	– ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2021 r. poz. 1990 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792 ze zm.)
pr. res.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309)
pr. up.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520)
r.j.o.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.)
rozporządzenie Bruksela I bis	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Bruksela I bis) (Dz.Urz. UE L 351, s. 1 ze zm.)
r.p.u.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.) – uchylone
u.KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1683 ze zm.)

- u.k.s.c. – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2023 r. poz. 146)

2. Czasopisma i oficjalne publikatory

- Dz.Urz. MS – Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości
- KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego
- KSAG – Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej
- M. Praw. – Monitor Prawniczy
- M.Pr.Bank. – Monitor Prawa Bankowego
- OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSAW – Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej
- OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
- OSNCK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
- OSNKW – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
- OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy
- OSNwSK – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
- OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
- PiP – Państwo i Prawo
- PPH – Przegląd Prawa Handlowego
- PS – Przegląd Sądowy
- PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
- RPEiS – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

3. Inne

- SA – sąd apelacyjny
- SN – Sąd Najwyższy
- SO – sąd okręgowy
- SR – sąd rejonowy

PRZEDMOWA

Przedmiotem tej publikacji jest sposób dochodzenia roszczeń wynikających z czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzyciela, a także sposób przymusowego wykonania zapadłych orzeczeń. Nie chcieliśmy się jednak ograniczać do problematyki ujętej klasycznymi ramami skargi pauliańskiej normowanej w Kodeksie cywilnym. Choć środek ciężkości pracy położony jest na postępowaniach rozpoznawczym, zabezpieczającym oraz egzekucyjnym dotyczących roszczeń z art. 527 i n. k.c. (Część II), to celem było możliwie dogłębne omówienie całości problemów, z którymi mierzą się pokrzywdzeni wierzyciele. Rozwinęliśmy zatem problematykę upadłości wszystkich trzech podmiotów zaangażowanych w stosunek pauliański: dłużnika, wierzyciela oraz osoby trzeciej (Część III). Omawiane przepisy są oparte – podobnie jak regulacje kodeksowe – na instytucji bezskuteczności względnej czynności prawnych. Osobny fragment pracy poświęcony został postępowaniu sanacyjnemu (Część IV). Choć jego cele w dużej części pokrywają się z celami postępowania upadłościowego, to odmienne środki ich realizacji sprawiają, że całość domaga się ujęcia osobnego. I wreszcie, kompleksowe spojrzenie na sytuację prawną wierzyciela pauliańskiego zmusza do obszernego omówienia prawnokarnych metod ochrony zarówno jego partykularnych interesów, jak i całego obrotu gospodarczego (Część V).

W naszych rozważaniach wychodziliśmy z pozycji pełnomocnika procesowego, który jako powód-wierzyciel dokonuje czynności w rozpoznawczym postępowaniu cywilnym, a także w postępowaniach zabezpieczającym oraz egzekucyjnym. Epizodycznie przedstawialiśmy sposoby działania strony broniącej się w procesie pauliańskim. Oczywiście metody pracy pełnomocnika odnieść można do samodzielnych działań wierzyciela pauliańskiego. W praktyce takie samodzielne działania są jednak rzadko spotykane. Proces pauliański jest trudny, a na jego szali stoją znaczne interesy ekonomiczne. Stąd pożądana jest profesjonalizacja w zakresie przyjęcia strategii działań oraz jej wykonania. Podobnie w postępowaniu upadłościowym oraz sanacyjnym syndyk i zarządca z reguły korzystają będą z zastępstwa procesowego przez profesjonalnego pełnomocnika.

Interesował nas przede wszystkim praktyczny wymiar czynności podejmowanych przez pełnomocników procesowych. Materia teoretyczna została zredukowana (Część I).

Niektóre rozważania, np. co do natury roszczenia pauliańskiego, były jednak konieczne, aby prawidłowo rozpoznać je w sferze publicznoprawnego postępowania wykonawczego (np. w Części III). Staraliśmy się wskazać, opisać i uzasadnić metody działania pełnomocnika w takich postępowaniach. Temu miały służyć liczne wskazówki praktyczne oraz przykłady konkretnych sytuacji, w których pełnomocnicy podejmują ważne decyzje procesowe. Zamieściliśmy także wzory niektórych pism, przy czym ograniczyliśmy się do najważniejszych treści, takich jak: petitum pozwu oraz wnioski dowodowe. Istotna była przejrzystość pracy, stąd częste jednostki redakcyjne, zwracające uwagę swymi tytułami na charakter poruszanego zagadnienia.

W pracy przyświecał nam cel możliwie szerokiego pokazania orzecznictwa sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego. Było to szczególnie inspirujące ze względu na przełomowe orzeczenia wydawane w ostatnim czasie w sprawach dotyczących trzonu dochodzenia roszczeń pauliańskich. Najważniejsze rozstrzygnięcia wyróżniliśmy w odrębnych jednostkach redakcyjnych, a pozostałe powołaliśmy w przypisach dolnych.

Praca pisana była przez praktyków, w tym adwokatów, radców prawnych oraz doradców restrukturyzacyjnych. Część z nas prowadzi badania naukowe. Nasze doświadczenia zawodowe związane z materią zaskarżania czynności fraudacyjnych publikujemy na blogach: www.filipiakbabicz.com/skarga-paulianska oraz www.orestrukturyzacji.pl.

Ogromne podziękowania składamy recenzentowi tej monografii – Panu Profesorowi Feliksowi Zedlerowi, za wiele życzliwych uwag, które pozwoliły nam między innymi lepiej opracować strukturę oraz układ pracy.

W książce uwzględniliśmy stan prawny na dzień 1 kwietnia 2023 r.

Patryk Filipiak, Piotr Turski

Część I

**SKARGA PAULIAŃSKA W UJĘCIU
MATERIALNOPRAWNYM**

Rozdział 1

SKARGA PAULIAŃSKA W OGÓLNOŚCI

1.1. Charakterystyka ogólna roszczenia pauliańskiego

1.1.1. Uwagi wprowadzające

Streszczenie

Celem zastosowania skargi pauliańskiej jest realizacja wierzytelności pieniężnej pomimo niełojalnego zachowania dłużnika, które polega na uniemożliwieniu wierzycielowi przymusowego wyegzekwowania świadczenia. Wierzyciel może dochodzić ochrony swoich praw w drodze powództwa lub zarzutu.

Skarga pauliańska¹ jest jednym z kluczowych środków wsparcia uczestników obrotu prawnego w realizowaniu przymusowego zaspokajania wierzytelności. Środek ten spełnia też funkcję sprawiedliwościową wobec niedopuszczalnych i nagannych zachowań dłużników². Strzeże bowiem interesów majątkowych wierzycieli przed niełojalnymi transferami dłużnika i przeciwdziała uszczupleniu majątku dłużnika.

[Trudności wierzycieli pauliańskich] W praktyce powództwo o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną jest środkiem prawnym pomijanym przez wierzycieli (często niezasadnie). Kompleksowe omówienie przyczyn tego stanu rzeczy przekracza ramy niniejszej publikacji. Można jednak odnieść wrażenie, że niechęć wierzycieli do korzystania ze skargi pauliańskiej ma złożone przyczyny. Z jednej

¹ Tak w języku prawniczym tradycyjnie określa się instytucję ubezskutecznienia czynności prawnej dłużnika zdziałanej z pokrzywdzeniem wierzyciela na podstawie art. 527 i n. k.c.

² Zachowanie dłużnika wielokrotnie polega na realizowaniu obranego z góry celu – pokrzywdzenia wierzyciela – w porozumieniu z osobą trzecią i na jej korzyść. Naganność zachowania dłużnika polega na tym, że „doprowadza swój majątek do stanu zagrażającego zaspokojeniu wierzycieli, ograniczając realne możliwości wyegzekwowania odpowiedzialności osobistej”. Zob. W. Popiołek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450–1088*, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Legalis 2021, komentarz do art. 527, nb 2.

strony wynika z dodatkowego trudu, który wierzyciel musi podjąć, by ściągnąć wierzytelności. Z drugiej, przyczynę znajduje w rozbieżności poglądów na prawidłową wykładnię i stosowanie przepisów umieszczonych w tytule X księgi III Kodeksu cywilnego „Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika”.

[Rozbieżność poglądów] Udzielenie ochrony pauliańskiej jest zagadnieniem prawnym wszechstronnie uregulowanym w prawie (art. 527 i n. k.c.). Jednak wiele z zasad korzystania z ochrony pauliańskiej nie ma ugruntowanej linii orzeczniczej³. Nie pomaga również bogactwo stanów faktycznych poruszanych w orzecznictwie. Taki stan rzeczy powoduje, że wierzyciel, decydując się na wytoczenie powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną względem niego, nie ma pewności, w którym kierunku pójdzie rozumowanie sądu w danym składzie. W szczególności odnosi się to do oceny zachowania dłużnika pod kątem spełnienia przesłanek podmiotowych i przedmiotowych.

Wątpliwości budzi już sama istota skargi pauliańskiej. Odpowiedzieć należy sobie na pytanie, czy jako powództwo w znaczeniu prawa procesowego znajduje uzasadnienia w prawie rzeczowym, w zasadach odpowiedzialności deliktowej czy wreszcie w przepisach o egzekucji.

W doktrynie i orzecznictwie próbuje wyjaśnić się podstawy aksjologiczne i charakter prawny skargi pauliańskiej⁴. Według pierwszego poglądu skarga pauliańska zmierza do wzmocnienia stosunku obligacyjnego prawem quasi-zastawowym. Osoba trzecia w relacji wobec wierzyciela pauliańskiego nie jest dłużnikiem, a jej odpowiedzialność za dług nielojalnego dłużnika ma charakter odpowiedzialności rzeczowej⁵. W aspekcie egzekucyjnym dochodzenie zaspokojenia przez wierzyciela z majątku osoby trzeciej sprowadza się do realizacji prawa rzeczowego ciążącego na przedmiocie bezskutecznej czynności prawnej.

Zgodnie z innym poglądem akcja pauliańska wykazuje charakter środka egzekucyjnego, umożliwia bowiem wierzycielowi zaspokojenie jego należności⁶. Skargę pauliańską rozumie się zgodnie z przedstawianym poglądem jako prawo podmiotowe wierzyciela żądania orzeczenia bezskuteczności czynności wobec niego. Korrelatem tego prawa jest prawo żądania od osoby trzeciej świadczenia polegającego na „ścierpieniu” egzekucji skierowanej do przedmiotu bezskutecznej czynności praw-

³ Rozbieżność w doktrynie i orzecznictwie budzi już sam charakter roszczenia pauliańskiego, przesłanki podmiotowe i przedmiotowe udzielenia ochrony pauliańskiej, termin do dochodzenia swoich praw przez wierzyciela czy też aspekty procesowe, takie jak prawidłowe sformułowanie żądania pozwu.

⁴ S. Gurgul, *Instytucja skargi pauliańskiej w obrocie powszechnym i w postępowaniu upadłościowym*, „Monitor Prawa Handlowego” 2022/1, s. 15–16.

⁵ M. Bączyk, *Glosa do wyroku SN z 3.06.1982 r., III CRN 105/82*, „Nowe Prawo” 1983/9–10, s. 242.

⁶ Wyrok SN z 12.12.2001 r., III CKN 496/00, LEX nr 53130.

nej. Dzięki takiemu pojmowaniu akcji pauliańskiej wyrok uwzględniający powództwo pauliańskie umożliwia stronie powodowej jako wierzycielowi przeprowadzenie egzekucji wprost z majątku osoby trzeciej.

W końcu, niejako w uzupełnieniu powyższego stanowiska, skargę pauliańską, zwłaszcza w orzecznictwie, pojmuje się jako uprawnienie wierzyciela, które służy do obrony przed fraudacyjnym zachowaniem dłużnika⁷. Uprawnienie to umożliwia wierzycielowi realizację jego prawa podmiotowego, którym jest przysługująca mu wierzytelność. Uzupełniając można stwierdzić, że do czasu zrealizowania tego uprawnienia nie istnieje żaden stosunek prawny pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią. Dopiero na skutek uprawomocnienia się orzeczenia sądowego, w którym czynność prawną dłużnika uznano za bezskuteczną wobec wierzyciela, następuje rozszerzenie zakresu uprawnień wierzyciela poza dotychczasowy stosunek prawny łączący go z dłużnikiem. Relacja ta sięga od tego momentu również do osoby dokonującej czynności z dłużnikiem.

Z tej przyczyny w dalszej części publikacji zostaną omówione praktyczne problemy korzystania ze skargi pauliańskiej, niektóre szczególne obszary jej stosowania w orzecznictwie oraz istotne aspekty procesowe.

1.1.2. Wykorzystywanie przepisów o skardze pauliańskiej w praktyce

Wierzyciel, zgodnie z art. 531 § 1 k.c., może doprowadzić do zakwestionowania czynności prawnej dłużnika dokonanej z osobą trzecią na dwa sposoby:

- w drodze powództwa,
- w drodze zarzutu.

[Zarzut pauliański] Realizacja uprawnienia pauliańskiego w drodze **zarzutu** w praktyce nie ma większego znaczenia⁸. Podniesienie zarzutu pauliańskiego ograniczone jest w zasadzie do **postępowania wywołanego powództwem ekscydencyjnym**. Chodzi o sytuację, gdy dłużnik egzekwowany pozostaje w posiadaniu zajętego w egzekucji przedmiotu, mimo że uprzednio dłużnik przeniósł własność tej rzeczy na osobę trzecią. Osoba trzecia może wtedy podjąć próbę uwolnienia należącego do niej przedmiotu spod egzekucji prowadzonej z inicjatywy wierzyciela. Przysługuje jej prawo wytoczenia powództwa przeciwko wierzycielowi na podstawie art. 841 k.p.c. Wówczas wierzyciel ma możliwość zrealizowania swojego prawa do ochrony wierzytelności na drodze zarzutu pauliańskiego, podniesionego przeciwko osobie trzeciej.

⁷ Wyrok SN z 11.12.2009 r., V CSK 184/09, LEX nr 553748.

⁸ M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, Warszawa 2013, s. 93.

Uwzględnienie zarzutu w takich okolicznościach doprowadzi do oddalenia powództwa w całości lub w części⁹.

[Powództwo pauliańskie] Zwykle zakwestionowanie względnie bezskutecznej czynności prawnej dłużnika następuje na skutek wytoczenia przez wierzyciela powództwa. Bez prawomocnego wyroku w typowych sytuacjach skargi pauliańskiej uprawniony wierzyciel nie może prowadzić egzekucji z będącego własnością osoby trzeciej prawa lub przedmiotu (nabytego wcześniej od dłużnika)¹⁰. Dlatego w dalszej części publikacji omówione zostaną czynności podejmowane przez pełnomocnika przed rozpoczęciem procesu (w toku przygotowywania pozwu o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną względem niego), w ramach reprezentowania wierzyciela przed sądem oraz na etapie wykonywania wyroku pauliańskiego.

1.1.3. Cel skargi pauliańskiej – zaspokojenie wierzyciela z majątku osoby trzeciej

[Czynności pełnomocnika wierzyciela] Przygotowanie dla wierzyciela adekwatnego środka prawnego zmierzającego do ochrony jego interesu majątkowego należy do zawodowego pełnomocnika. Decyzja co do wyboru skargi pauliańskiej powinna zapaść wspólnie z mocodawcą po przedstawieniu przez wierzyciela stanu faktycznego. Następnie pełnomocnik powinien przedstawić wierzycielowi konstrukcję bezskuteczności względnej, zalety i wady postępowania wywołanego skargą pauliańską, przewidywany rozmiar kosztów oraz możliwe ryzyka. W zakresie rozważań pełnomocnika znaleźć się powinien także cel, jaki jego mocodawca chce osiągnąć, inicjując postępowanie sądowe.

[Cel wierzyciela pauliańskiego] Najczęściej wierzyciel chce zabezpieczyć swoje interesy wynikające z posiadanej wierzytelności. W praktyce bowiem dłużnicy w okresie wzrostu zadłużenia decydują się na zbycie lub obciążenie składników swego majątku, przez co majątek ten nie może być przedmiotem zaspokojenia wierzycieli. Celem działań dłużnika jest w takich przypadkach zachowanie składników swego majątku. Mają one stać się w zamierzeniu niedostępne dla wierzycieli.

Przydatność skargi pauliańskiej obrazuje dość popularne stwierdzenie, że chroni ona wierzyciela przed skutkami ucieczki dłużnika z majątkiem. W ujęciu prawnym jako skargę pauliańską zwykło się określać powództwo pokrzywdzonego wierzyciela o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec niego¹¹. Po-

⁹ Tak trafnie M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995, s. 174–177.

¹⁰ Zob. wyrok SA w Poznaniu z 17.08.2017 r., I ACa 234/17, LEX nr 2362213.

¹¹ Mamy tutaj do czynienia z wyjątkowym przypadkiem powstania ze stosunku zobowiązaniowego roszczenia przeciwko osobie pozostającej poza tym stosunkiem.

wództwo to służy przywróceniu wobec wierzyciela stanu sprzed chwili, w której doszło do rozporządzenia przez dłużnika składnikami jego majątku na rzecz podmiotu trzeciego (tzw. osoby trzeciej), zanim wierzyciel zdąży skierować do niego egzekucję.

[Ochrona pauliańska] Możliwość skorzystania przez wierzyciela z przymusowego dochodzenia swoich praw w ramach egzekucji jest ograniczona do realizacji świadczeń (wyrażonych w pieniądzu lub niepieniężnych)¹². Aby jednak móc w pełni skorzystać z państwowego przymusu realizacji świadczeń w drodze egzekucji w razie niełojalnego zachowania dłużnika, wierzyciel musi sięgnąć do uprawnienia o charakterze pomocniczym – zaskarżenia czynności dłużnika na podstawie art. 527 i n. k.c. Innymi słowy, uprawnienie do zaskarżenia czynności prawnej dłużnika wraz z uprawnieniem do uzyskania świadczenia przez wierzyciela (rozumianego jako możliwość zaspokojenia wierzytelności chronionej) składa się na pełny kształt ochrony pauliańskiej.

Jeśli wierzyciel chce osiągnąć taki stan rzeczy, w którym – w pewnym uproszczeniu – zbyte przez dłużnika składniki majątku ponownie wejdą w skład masy podlegającej egzekucji, skarga pauliańska stanowi dla niego najkorzystniejszą konstrukcję prawną do osiągnięcia tego celu.

1.2. Majątkowy charakter roszczenia pauliańskiego

Streszczenie

Roszczenie ze skargi pauliańskiej ma charakter majątkowy, ale niepieniężny.

[Roszczenie pauliańskie jako prawo podmiotowe] Roszczenie to prawo domagania się od innych osób określonego zachowania wynikającego ze stosunku prawnego¹³. Treścią roszczenia przysługującego wierzycielowi pauliańskiemu jest **prawo domagania się uznania czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec wierzyciela**¹⁴. Dla zarysowania prawidłowego kontekstu roszczenia pauliańskiego trzeba jeszcze wziąć pod uwagę, że wierzyciel kieruje swoje roszczenie przeciwko osobie trzeciej, która otrzymała korzyść w wyniku zaskarżonej czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela. Skarga pauliańska służy więc „ochronie” egze-

¹² J. Fiema, *O zaskarzaniu czynności działanych ze szkodą wierzycieli*, Lwów 1937, s. 175 i n.

¹³ Roszczenie jest normatywną postacią prawa podmiotowego.

¹⁴ W doktrynie nie ma zgody co do tego, czy uprawnienie wierzyciela z art. 527 k.c. stanowi roszczenie, czy też uprawnienie kształtujące. Zob. W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 345.

kwowalnej wierzytelności pieniężnej, jaką pokrzywdzony wierzyciel posiada wobec swojego dłużnika. Z kolei, jak się powszechnie przyjmuje, **obowiązkiem osoby trzeciej jest „znoszenie egzekucji” tej wierzytelności**¹⁵.

Roszczenie pokrzywdzonego wierzyciela służy mu zatem do zrealizowania majątkowego interesu, jakim jest w szerokim ujęciu zaspokojenie wierzytelności pieniężnej. Z tych względów niewątpliwie roszczenie pauliańskie jest roszczeniem majątkowym.

[Roszczenie niepieniężne] Mimo ścisłego związku między wierzytelnością chronioną a prawem do domagania się przez wierzyciela uznania czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec niego, jasne powinno być, że roszczenie pauliańskie nie należy do roszczeń pieniężnych¹⁶. Wierzyciel nie domaga się bowiem od osoby trzeciej świadczenia w pieniądzu.

Skardze pauliańskiej bliżej jest do instrumentu egzekucyjnego niż instytucji o kompensacyjnym charakterze. Innymi słowy, roszczenie pauliańskie nie jest mierzone wysokością matematycznie określonej szkody¹⁷, lecz jego istotą jest żądanie wydania orzeczenia konstytutywnego, uwzględniającego wadliwość czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika. Z tych względów roszczenie pauliańskie jest roszczeniem majątkowym, niemającym jednak charakteru pieniężnego.

Wskazówka praktyczna:

Powyższe ustalenia mają procesowe konsekwencje. W sprawach ze skargi pauliańskiej mamy do czynienia z majątkowym charakterem sprawy, wobec czego powód zobowiązany jest do określenia wartości przedmiotu sporu (zob. art. 19 § 1 k.p.c.; szerzej na ten temat w części II, rozdziale 1, pkt 1.2.4). Z uwagi na niepieniężny charakter roszczenia pauliańskiego zabezpieczenie powództwa powinno nastąpić według zasad określonych w art. 755 k.p.c. (szerzej na ten temat w części II, rozdziale 2).

¹⁵ Sąd Najwyższy określił roszczenie wierzyciela pauliańskiego jako „żądanie uznania określonej czynności prawnej za bezskuteczną”. Zob. wyrok SN z 23.11.2005 r., II CK 225/05, LEX nr 369449.

¹⁶ Podobny wniosek wypływa z uzasadnienia uchwały SN (7) z 16.06.2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10, poz. 62.

¹⁷ Tym różni się od roszczenia odszkodowawczego, które co do zasady wyliczane jest zgodnie z zasadami matematyki.

1.3. Nabycie wierzytelności a uzyskanie uprawnień pauliańskich

Streszczenie

Z uwagi na ścisłe, funkcjonalne związanie uprawnienia przewidzianego w art. 527 k.c. z wierzytelnością pieniężną w razie cesji wierzytelności podlegającej ochronie pauliańskiej na cesjonariusza przechodzi również uprawnienie do zaskarżenia czynności fraudacyjnej dłużnika.

[Ścisły związek wierzytelności i uprawnienia pauliańskiego] Prawo zaskarżenia czynności prawnych dłużnika, dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli, jest ściśle związane z wierzytelnością podlegającą ochronie pauliańskiej. Stąd **cesja tej wierzytelności pociąga za sobą przejście na cesjonariusza uprawnienia do wytoczenia powództwa przeciwko osobie trzeciej na podstawie art. 527 i n. k.c.**

[Ustawowy zakaz cesji a roszczenie pauliańskie] Przedmiotem przelewu w ramach umowy cesji jest wierzytelność, a więc prawo podmiotowe do żądania od dłużnika świadczenia, nigdy zaś samo uprawnienie pauliańskie. W zasadzie przedmiotem przelewu może być każda wierzytelność, chyba że zakazuje tego ustawa, umowa bądź sprzeciwia się temu właściwość zobowiązania (zob. art. 509 § 1 k.c. *in fine*). Ograniczenia te odnoszą się do wierzytelności o charakterze ściśle osobistym. Jeżeli zatem wierzytelność chroniona wynika np. z prawa do renty, w związku z zakazem cesji takiej wierzytelności na cesjonariusza nie przejdzie również uprawnienie pauliańskie. Zgodnie z przyjętym w niniejszej publikacji założeniem uprawnienie pauliańskie nie ma charakteru wierzytelności, o której mowa w art. 509 § 1 k.c. Stąd ograniczeń ustawowych nie można odnosić samoistnie do uprawnienia pauliańskiego. Jeśli stwierdzi się, że wierzytelność może być przedmiotem cesji, oznacza to, że dopuszczalne jest również przejście uprawnienia pauliańskiego¹⁸.

[Wstąpienie cesjonariusza w pozycję cedenta] Przyjąć zatem należy, że wraz z przelewem wierzytelności pieniężnej na cesjonariusza następuje przejście uprawnienia cesjonariusza (pierwotnego wierzyciela), pokrzywdzonego czynnością prawną dłużnika, do domagania się ubezszkudnienia tej czynności¹⁹. Wniosek ten wynika z art. 509 § 2 k.c., zgodnie z którym wraz z wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie związane z nią prawa, w szczególności roszczenie o zaległe odsetki²⁰. W nawiązaniu

¹⁸ Por. wyrok SN z 26.09.2008 r., V CSK 105/08, LEX nr 512022; postanowienie SA w Katowicach z 2.06.2014 r., V ACz 507/14, LEX nr 1469295.

¹⁹ Zob. wyrok SN z 11.12.2009 r., V CSK 184/09, LEX nr 553748.

²⁰ Należy podzielić wyrażone w wyroku SN z 28.11.2006 r., IV CSK 224/06, LEX nr 462931, stanowisko, że przelew nie tylko powoduje sukcesję samej wierzytelności, lecz także obejmuje inne elementy składające się na sytuację wierzyciela; w jego wyniku cesjonariusz uzyskuje również uprawnienia kształtujące.

do powołanego przepisu dostrzega się niekiedy przejaw **akcesoryjnego charakteru skargi pauliańskiej** w stosunku do chronionej przez nią wierzytelności²¹.

Za powołanym wnioskiem przemawia ściśle łącząca się z przelewem wierzytelności zasada, że cesjonariusz wstępuje w pozycję prawną cedenta. Uprawnieniu wynikającemu z art. 527 § 1 i n. k.c. nie stoi na przeszkodzie to, że w chwili dokonywania przez dłużnika rozporządzenia majątkiem cesjonariusz nie był wierzycielem, którego czynność ta mogła pokrzywdzić. Analogicznie, wytoczenie powództwa ze skargi pauliańskiej przez cesjonariusza jest możliwe, mimo że w chwili dokonywania czynności fraudacyjnej po stronie dłużnika nie istniała świadomość pokrzywdzenia cesjonariusza.

Poczynione ustalenia odnoszą się nie tylko do sytuacji, w której w chwili cesji nie został jeszcze wydany wyrok ustalający bezskuteczność czynności prawnej wobec wierzyciela²². Przywołane skutki są w zasadzie analogiczne w sytuacji zbycia wierzytelności chronionej w toku postępowania pauliańskiego oraz postępowania egzekucyjnego – z uwzględnieniem jednak dodatkowych okoliczności wynikających z wpływu zmiany wierzyciela na tok tych postępowań (szerzej kwestie te omówiono w części II, rozdziale 1, pkt 1.5.2 oraz w rozdziale 3, pkt 3.5.2).

Wskazówka praktyczna:

Uprawnienie wierzyciela przewidziane w art. 527 k.c. nie jest wierzytelnością, zatem nie może być samodzielnym przedmiotem przelewu. Czynność scedowania roszczenia pauliańskiego, rozumianego jako prawo domagania się ustalenia bezskuteczności czynności prawnej, byłaby nieważna.

Wybrane orzecznictwo:**Wyrok SN z 11.12.2009 r., V CSK 184/09, LEX nr 553748**

Zgodnie z art. 509 § 2 k.c. na nabywcę wierzytelności przechodzi także przewidziane w art. 527 k.c. uprawnienie do zaskarżenia czynności dłużnika działających z pokrzywdzeniem wierzycieli.

²¹ Wniosek, że prawo zaskarżenia czynności przedsięwziętych przez dłużnika w celu pokrzywdzenia wierzycieli stanowi jedno z uprawnień podmiotowych wynikających z samej wierzytelności, byłby jednak zbyt daleko idący. Gdyby jednak przyjąć takie założenie, wówczas przejście uprawnień pauliańskich następowaloby na podstawie art. 509 § 1 k.c.

²² Podobnie w postanowieniu SN z 22.04.2010 r., V CSK 376/09, LEX nr 1170238.

Postanowienie SN z 22.04.2010 r., V CSK 376/09, LEX nr 1170238

Szeroko ujęty zakres praw w rozumieniu art. 509 § 2 k.c. związanych z wierzytelnością mieści również przysługujące cedentowi uprawnienie do zaspokojenia wierzytelności z nieruchomości darowanej przez dłużników osobie trzeciej, wynikające z uznania darowizny za bezskuteczną wobec cedenta na podstawie art. 527 k.c. Przemawia za tym także ściśle łącząca się z przelewem wierzytelności zasada, że cesjonariusz wstępuje w pozycję prawną cedenta.

1.4. Wpływ ustania bytu prawnego dłużnika na roszczenie pauliańskie

Utrata bytu prawnego dłużnika nie musi oznaczać wygaśnięcia wierzytelności obciążającej go osobiście. Długi osoby fizycznej nie wygasają w następstwie jej śmierci. Spadkobierca osoby fizycznej może jedynie ograniczyć swoją odpowiedzialność w razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza²³. Z kolei osoba prawna ustaje z reguły bez następstwa prawnego²⁴. Jest przy tym dopuszczalne wykreślenie podmiotu niebędącego osobą fizyczną z rejestru mimo istnienia jej długów względem innych podmiotów²⁵.

[Rozbieżność w judykaturze] W orzecznictwie pojawiły się jednak rozbieżności co do wpływu wykreślenia spółki kapitałowej z rejestru na istnienie wierzytelności wynikającej ze stosunku prawnego, w którym spółka jest dłużnikiem. Według jednego z poglądów w takiej sytuacji wierzytelność wygasa. Zwolennicy tego poglądu powołują się na konstrukcję zobowiązania w prawie cywilnym. Skoro wierzytelność to określona sytuacja prawna wobec oznaczonego dłużnika, a dług to określona powinność zachowania dłużnika wobec wierzyciela, wywodzi się wniosek, że nie może istnieć dalej zobowiązanie w sytuacji utraty bytu prawnego przez jedną ze stron zobowiązania i braku następstwa prawnego tej strony²⁶.

²³ W razie śmierci osoby fizycznej jej długi przechodzą na spadkobierców (art. 922 § 1 i 3 k.c.) albo na oznaczone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 2 k.c.). Zobowiązanie wygasa wskutek śmierci jednej ze stron tylko w oznaczonych przypadkach (np. art. 445 § 3, art. 908 § 1 k.c.).

²⁴ Wykreślenie osoby prawnej z rejestru ma charakter konstytutywny; skutkiem wykreślenia jest utrata bytu prawnego i zdolności prawnej.

²⁵ Wniosek taki wynika z wykładni art. 25d ust. 2 u.KRS, zgodnie z którym istnienie niezaspokojonych zobowiązań ciążyących na podmiocie wpisanym do Rejestru lub nieściągalnych wierzytelności nie wyłącza możliwości orzeczenia o rozwiązaniu tego podmiotu bez przeprowadzania postępowania likwidacyjnego. Por. m.in. postanowienie SN z 5.12.2003 r., IV CK 256/02, LEX nr 134088, na które wprost powołał się projektodawca w uzasadnieniu projektu ustawy. Zob. też wyrok SN z 5.11.2008 r., I CSK 204/08, LEX nr 484664.

²⁶ Wyrok SN z 5.11.2008 r., I CSK 204/08, LEX nr 484664.

Inne stanowisko zakłada natomiast możliwość zaspokojenia z majątku pozostałego po osobie prawnej²⁷. Zgodnie z tym poglądem wykreślenie dłużnika będącego osobą prawną z rejestru sądowego powoduje powstanie specyficznej sytuacji prawnej podobnej w skutkach do tej, która jest określana mianem zobowiązania naturalnego albo niezupełnego²⁸.

[Wykreślenie spółki po powstaniu roszczenia pauliańskiego] Nie przesądzając w tym miejscu, które prezentowane w judykaturze stanowisko jest słuszne, trzeba zastanowić się nad wpływem utraty bytu osoby prawnej będącej dłużnikiem na uprawnienie wierzyciela do dochodzenia swoich praw przy wykorzystaniu ochrony, jaką daje skarga pauliańska. Stąd uzasadnione jest pytanie, czy wykreślenie dłużnika będącego osobą prawną z rejestru przedsiębiorców po zaistnieniu podstaw do uznania czynności prawnej tego dłużnika z osobą trzecią za bezskuteczną powoduje utratę przez wierzyciela godnego ochrony interesu, stanowiącego jedną z przesłanek skargi paulińskiej.

Przykład:

Dłużnik 10.05.2019 r. zawarł z Bankiem umowę kredytu inwestycyjnego w kwocie 10 000 000 zł. Na skutek zaprzestania przez Dłużnika spłaty kredytu Bank zainicjował postępowanie sądowe, w ramach którego uzyskał prawomocny wyrok uwzględniający jego roszczenie w całości. Następnie Bank uzyskał klauzulę wykonalności i wszczął bezskuteczną egzekucję (umorzoną 15.03.2021 r.). Postanowieniem z 16.04.2022 r. sąd rejestrowy wykreślił Dłużnika z KRS na skutek przeprowadzenia postępowania w oparciu o art. 25a ust. 1 pkt 4 u.KRS (mimo wezwania sądu rejestrowego nie złożono rocznych sprawozdań finansowych za 2 kolejne lata obrotowe).

W dalszej kolejności, w oparciu o instytucję skargi paulińskiej, Bank zażądał uznania za bezskuteczne wobec niego dwóch umów darowizny nieruchomości zawartych przez Dłużnika ze swoją córką 3.01.2021 r. (które, zdaniem Banku, prowadziły do jego pokrzywdzenia).

Czy w opisanym przykładzie wierzyciel traci swoją ochronę wskutek bezpowrotnego wygaśnięcia przysługującej mu wierzytelności? Z punktu widzenia ochrony wierzyciela jest to okoliczność bardzo istotna. Wydawałoby się bowiem, iż w takiej sytuacji

²⁷ Postanowienie SN z 28.02.2017 r., I CSK 133/16, LEX nr 2297405; postanowienie SN z 20.09.2007 r., II CSK 240/07, LEX nr 487505.

²⁸ Czyli zobowiązania, z którego wynika wprawdzie wierzytelność, która jednak nie może być dochodzona w drodze zastosowania przymusu państwowego. Tak też w postanowieniu SN z 10.05.2012 r., IV CSK 369/11, LEX nr 1238133.

dłużnik nie ma następcy prawnego, a zatem wierzytelność przysługująca wierzycielowi wygasła²⁹.

Przyjęcie, że długi spółki kapitałowej wygasają z chwilą ustania jej bytu prawnego i prowadzą do braku możliwości poszukiwania ochrony w ramach powództwa pauliańskiego, mogłoby oznaczać drastyczną różnicę w sytuacji prawnej podmiotów prawa cywilnego – osób fizycznych i osób prawnych. Taka sytuacja w szczególności naruszać by mogła pozycję prawną wierzycieli osoby prawnej, których prawa majątkowe zasługują na ochronę ze względu na sformułowaną w art. 64 Konstytucji RP zasadę ochrony własności³⁰.

Celem skargi pauliańskiej nie jest zabezpieczenie konkretnej wierzytelności, lecz wprowadzenie regulacji chroniącej wierzycieli przed nieuczciwym zachowaniem dłużnika. W razie braku ochrony wierzycieli w sytuacji wykreślenia spółki kapitałowej z rejestru przedsiębiorców realizacja funkcji skargi pauliańskiej mogłaby mieć w niektórych przypadkach charakter iluzoryczny. Wobec szczególnej roli skargi pauliańskiej, w razie utraty przez spółkę bytu prawnego, w związku z wykreśleniem jej z rejestru, należy uznać, że zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, usprawiedliwiający odstępstwo od zasady akcesoryjności roszczenia pauliańskiego i wierzytelności chronionej.

[Skarga pauliańska a inne instytucje] Za dalszą możliwością zaskarżenia czynności fraudacyjnych przemawia podobieństwo skargi pauliańskiej do innych instytucji przewidujących odpowiedzialność subsydiarną. Pod wieloma względami skarga pauliańska przypomina odpowiedzialność członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 299 k.s.h.). W orzecznictwie i piśmiennictwie nie wskazuje się zaś wykreślenia takiej spółki z rejestru jako okoliczności wyłączającej powołaną odpowiedzialność³¹. Wierzycielowi pauliańskiemu powinno zatem przysługiwać prawo dochodzenia roszczeń przeciwko osobie trzeciej mimo utraty bytu prawnego przez jego dłużnika³².

Takie też stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z 11.09.2013 r., III CZP 47/13, w której zaakcentowano „samodzielność zobowiązania osoby trzeciej”. Aby jednak zastosować powołaną uchwałę, trzeba zastrzec, że wykreślona spółka musi stać się niewypłacalna (w rozumieniu art. 527 k.c.) wobec swojego wierzyciela jeszcze przed

²⁹ Trzeba mieć na uwadze art. 25e ust. 1 u.KRS, zgodnie z którym Skarb Państwa nabywa nieodpłatnie z mocy prawa mienie pozostałe po wykreślonym z Rejestru podmiocie, bez względu na przyczynę wykreślenia, którym nie rozporządził przed wykreśleniem właściwy organ, z chwilą wykreślenia z Rejestru. Odpowiedzialność Skarbu Państwa powstaje jednak tylko wtedy, gdy po wykreśleniu podmiotu z rejestru przedsiębiorców pozostanie jego majątek.

³⁰ Zob. uchwała SN z 11.09.2013 r., III CZP 47/13, OSNC 2014/4, poz. 38.

³¹ Zob. np. wyrok SN z 13.12.2006 r., II CSK 300/06, LEX nr 388845.

³² Wyrok SO w Płocku z 30.01.2019 r., I C 1546/15, LEX nr 2667885.

chwilą utraty osobowości prawnej, a więc przed chwilą utraty statusu dłużnika. Ponadto przed wykreśleniem dłużnika z rejestru wierzyciel powinien uzyskać tytuł wykonawczy obejmujący chronioną wierzytelność.

Uwzględnienie przez sąd skargi pauliańskiej zrodzi dalsze problemy na gruncie realizowania zaspokojenia wierzyciela (art. 532 k.c.) – wszak egzekucję należy prowadzić przeciwko dłużnikowi (wykreślonemu) – przynajmniej według tradycyjnych poglądów, aczkolwiek z mienia należącego do osoby trzeciej (więcej na ten temat w części II, rozdziale 3, pkt 3.3.1.3).

Wybrane orzecznictwo:

Uchwała SN z 11.09.2013 r., III CZP 47/13, OSNC 2014/4, poz. 38

Wykreślenie z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego spółki akcyjnej będącej dłużnikiem nie wyłącza ochrony jej wierzycieli na podstawie art. 527 i n. k.c.

Rozdział 2

PRZESŁANKI SKARGI PAULIAŃSKIEJ

2.1. Badanie przesłanek skargi pauliańskiej

[**Przesłanki skargi pauliańskiej**] Analiza art. 527 i n. k.c. oraz orzecznictwa¹ pozwala na przyjęcie następujących przesłanek warunkujących skuteczne wystąpienie przez wierzyciela z żądaniem ubezszkudzenia czynności prawnej dłużnika:

1) przesłanki podmiotowe:

- a) działanie dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela,
- b) świadomość osoby trzeciej krzywdzącego skutku czynności prawnej działanej z dłużnikiem;

2) przesłanki przedmiotowe:

- a) istnienie wierzytelności pieniężnej podlegającej ochronie,
- b) dokonanie przez dłużnika czynności prawnej z osobą trzecią,
- c) pokrzywdzenie wierzyciela na skutek dokonania czynności prawnej²,
- d) zaistnienie związku przyczynowego między czynnością dokonaną przez dłużnika z osobą trzecią a pokrzywdzeniem wierzyciela,
- e) uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę trzecią na skutek czynności dokonanej z dłużnikiem.

Przygotowanie pozwu powinno zostać poprzedzone gruntowną analizą sprawy pod kątem zaistnienia powyższych przesłanek. Pełnomocnik swoje wstępne ustalenia może poczynić przede wszystkim w oparciu o otrzymane od mocodawcy informacje i dokumenty. Prawidłowe skatalogowanie przedstawionych przez wierzyciela okoliczności już na wstępnym etapie pracy pozwoli wykluczyć przesłanki wyłączające

¹ Por. wyrok SA w Szczecinie z 16.01.2014 r., I ACa 681/13, LEX nr 1438097; wyrok SA w Katowicach z 6.02.2014 r., I ACa 1114/13, LEX nr 1437963; wyrok SA w Lublinie z 15.04.2014 r., I ACa 677/13, LEX nr 1461117.

² Niekiedy wyodrębnia się tu przesłankę zaistnienia związku przyczynowego między czynnością dokonaną przez dłużnika z osobą trzecią a pokrzywdzeniem wierzyciela.

możliwość domagania się ochrony w ramach skargi pauliańskiej (np. brak związku przyczynowego, brak złej woli po stronie osoby trzeciej itd.).

W dalszej części opracowania omówione zostaną poszczególne przesłanki. Obowiązek wykazania istnienia wierzytelności pieniężnej, ze względu na ścisłe powiązanie z podmiotem wszczynającym proces pauliański, zostanie wyjaśniony w części II, rozdziale 1, pkt 1.1.1.2.2.

2.2. Przesłanki podmiotowe

2.2.1. Świadomość dłużnika, że czynność skutkować będzie pokrzywdzeniem wierzyciela

Streszczenie

Artykuł 527 k.c. wymaga, aby dłużnik dokonujący zaskarżonej czynności miał świadomość, że czynność ta pociągnie za sobą pokrzywdzenie wierzyciela. Wystarczające jest istnienie lub możliwość istnienia po stronie dłużnika choćby ogólnej świadomości, że skutek dokonania czynności prawnej z osobą trzecią może stać się on niewypłacalny lub może powiększyć już istniejący stan swojej niewypłacalności. Zamiar dłużnika bada się tylko w przypadku udzielania ochrony wierzycielowi przysługującemu w rozumieniu art. 530 k.c.

[Naganna postawa dłużnika] Ustawodawca uzależnia udzielenie ochrony pauliańskiej od nagannej postawy dłużnika, która polega na działaniu ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela. Dłużnik nie musi sobie zdawać sprawy z tego, że swoim zachowaniem krzywdzi konkretnego wierzyciela. Wystarczy, że fraudacyjna czynność prawna dłużnika godzi w interes ogółu wierzycieli. Świadomość ta musi istnieć w chwili dokonania zaskarżonej czynności prawnej.

[Stanowisko judykatury] W orzecznictwie przyjmuje się, że świadomość pokrzywdzenia oznacza pozytywną wiedzę dłużnika, iż określona czynność wiązać się będzie z wyjściem z jego majątku jednego ze składników, co może w konsekwencji pokrzywdzić wierzycieli³. Wskazuje się także, że dłużnik może działać również w zamiarze ewentualnym, rozumianym jako godzenie się na ujemny wpływ czynności prawnej na położenie swoich wierzycieli.

³ Zob. wyrok SN z 7.02.2008 r., V CSK 434/07, LEX nr 393901.

[Przesłanki wiadomości dłużnika] Świadomość dłużnika może być uznana za udowodnioną, gdy zostaną spełnione następujące przesłanki:

- 1) dłużnik wiedział o istnieniu wierzycieli;
- 2) dłużnik znał skutek czynności, tj. usunięcie z jego majątku określonych składników, które mogłyby posłużyć do zaspokojenia wierzyciela.

Przykład:

Dłużnik wyzbywa się nieruchomości (której wartość wynosi 500 000 zł) na rzecz swojej matki celem uniemożliwienia wyegzekwowania alimentów zasądzonych na rzecz jego małoletniego syna (w łącznej wysokości 10 000 zł). Dłużnik posiada również inne wierzytelności z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej. Ponieważ wartość nieruchomości przekracza dług alimentacyjny, z nieruchomości mogliby zaspokoić się inni wierzyciele handlowi. Stąd czynność darowizny mogą zaskarżyć nie tylko wierzyciel alimentacyjny, lecz także pozostali wierzyciele (pod warunkiem spełnienia pozostałych przesłanek z art. 527 § 1 k.c.).

[Zamiar pokrzywdzenia] W przedstawionym przykładzie dłużnik nie tylko działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, wiedząc, że jest zobowiązany do łożenia na rzecz swojego małoletniego dziecka, lecz także dokonał czynności prawnej umyślnie w celu pozbawienia wierzyciela możliwości zaspokojenia jego wierzytelności pieniężnej z majątku dłużnika. Takie zachowanie wskazuje na zamiar pokrzywdzenia wierzyciela.

Działanie dłużnika z zamiarem pokrzywdzenia zostało przez ustawodawcę potraktowane jako szczególnie naganne zachowanie, które uzasadnia wprowadzenie dalej idących konsekwencji. Mianowicie stanowi ono podstawę do udzielenia ochrony przyszłemu wierzycielowi, którego wierzytelność powstanie już po dokonaniu czynności prawnej o charakterze krzywdzącym (art. 530 k.c.). Innymi słowy, wierzyciel, który zawarł z dłużnikiem stosunek prawny już po dokonaniu fraudacyjnej czynności prawnej, może domagać się ubezskutechnienia jej wobec siebie, jeśli czynność ta została zdziałana w zamiarze pokrzywdzenia.

W judykaturze wskazywano, że przez zamiar pokrzywdzenia rozumieć należy taki stosunek psychiczny dłużnika do wyobrażonego skutku podjętego działania, który pozwala przyjąć, że chce on pokrzywdzenia wierzyciela przyszłego, a czynność zostaje dokonana w tym celu. Możliwa jest tu analogia do stawiania dłużnikowi zarzutu winy umyślnej⁴. W innych z kolei orzeczeniach akcentowano konieczność odejścia od zawężającej wykładni, gdyż z konieczności rzeczy czyniłoby to iluzoryczną

⁴ Jeżeli dłużnik, dokonując danej czynności prawnej, miał na uwadze inny cel, skarga pauliańska nie odniesie skutku. Tak w wyroku SN z 29.05.2015 r., V CSK 454//14, Lex nr 1771405.

ochronę przyszłych wierzycieli⁵. W orzecznictwie⁶ wyrażono pogląd, że zamiar pokrzywdzenia przyjąć należy także u tego, kto w chwili dokonywania czynności liczył się z tym, że w związku z jego działalnością może mieć wierzycieli, i że czynność jego może być połączona z ich krzywdą.

Działą w zamiarze pokrzywdzenia także ten, kto posiadając zobowiązania, dokonuje darowizny jedyne go składnika majątkowego, wiedząc, że będzie zaciągał dalsze zobowiązania względem tego wierzyciela, których nie jest w stanie spełnić, a następnie doprowadza do powiększenia wysokości zobowiązań, z czym łączy się pokrzywdzenie wierzyciela⁷. Natomiast – jak wskazuje się w doktrynie – jeżeli dłużnik, podejmując czynność prawną, miał na względzie jakiś inny cel racjonalnie uzasadniony, poza pokrzywdzeniem wierzycieli, które jest efektem dodatkowym (choćby przewidywanym), wówczas skarga pauliańska nie będzie zasadna⁸.

[Różnica przesłanek z art. 527 i 530 k.c.] Trafnie na istotne różnice w sytuacji, gdy uznania czynności prawnej za bezskuteczną dochodzi wierzyciel, którego wierzitelność już istniała w chwili dokonywania tej czynności, oraz wówczas, gdy domaga się tego wierzyciel, którego wierzitelność dopiero powstanie w przyszłości, zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z 28.03.2003 r., IV CKN 1965/00⁹. W pierwszym przypadku wystarczy, że dłużnik działał tylko ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela (art. 527 k.c.), w drugim natomiast przepis art. 530 k.c. wymaga, aby dłużnik, dokonując czynności, działał z zamiarem pokrzywdzenia wierzyciela.

[Świadomość dłużnika w praktyce] Świadomość możliwego pokrzywdzenia jest również wystarczająca do przyjęcia zamiaru pokrzywdzenia. Z tego względu zamiar pokrzywdzenia można przypisać również takiemu dłużnikowi, który w chwili dokonywania czynności liczył się z tym, że w związku z jego szeroko rozumianą działalnością (np. gospodarczą) może mieć wierzycieli i że czynność jego może doprowadzić od ich pokrzywdzenia. Dłużnik w chwili dokonania czynności nie musi przy tym mieć pewności, że w przyszłości powstanie określona wierzitelność, a w szczególności nie musi znać przyszłych wierzycieli.

[Domniemania faktyczne] Odtworzenie stanu psychicznego dłużnika w chwili dokonania czynności prawnej z osobą trzecią jest trudne w praktyce. Brak metod pozwalających w sposób pewny ustalić stan świadomości danej osoby powoduje konieczność wnioskowania o nim na podstawie innych okoliczności, określonego zestawu faktów

⁵ Wyrok SA w Lublinie z 12.10.2016 r., I ACa 34/16, LEX nr 2152885.

⁶ Np. wyrok SN z 29.11.2017 r., II CSK 86/17, LEX nr 2417587; wyrok SA w Łodzi z 26.06.2014 r., I ACa 1573/13, LEX nr 1504403.

⁷ Wyrok SN z 6.03.2009 r., II CSK 592/08, LEX nr 494007.

⁸ M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2014, s. 1759.

⁹ Wyrok SN z 28.03.2003 r., IV CKN 1965/00, LEX nr 146428.

i dowodów, które w sposób pośredni, ale logiczny pozwalają ustalić, czy przesłanka ta została spełniona. Nie jest obojętne dla oceny w tym przedmiocie zachowanie dłużnika po dokonaniu czynności. Dlatego w praktyce użyteczne mogą okazać się domniemania faktyczne.

Ze względu na wykorzystywanie domniemań faktycznych w procesie dowodzenia ich szczegółowe omówienie znajduje się w części II, rozdziale 1, pkt 1.3.

Wskazówka praktyczna:

W przypadku zawierania umowy sprzedaży nieruchomości należyta staranność wymaga sporządzenia poprawnego operatu szacunkowego, a przynajmniej zbadania lokalnego rynku nieruchomości pod kątem cen oferowanych na nim nieruchomości. Jeżeli poprawnie przygotowany operat szacunkowy lub analiza ofert na lokalnym rynku wskazywałyby na oferowanie przez sprzedającego na sprzedaż nieruchomości za cenę znacznie odbiegającą od średniej ceny rynkowej, istnieje uzasadnione podejrzenie co do intencji (zamiaru) sprzedającego. W razie przyjęcia, że dłużnik działał w warunkach umyślności, na pozwanym (osobie trzeciej) będzie spoczywać ciężar dowodu, że nie wiedział o pokrzywdzeniu wierzycieli i przy zachowaniu należytej staranności nie mógł się o tym dowiedzieć.

2.2.2. Świadomość osoby trzeciej (zła wiara)

Streszczenie

Warunkiem dochodzenia ochrony pauliańskiej jest wykazanie posiadania przez osobę trzecią świadomości pokrzywdzenia wierzyciela. Powód powinien ustalić, czy osoba trzecia nie pozostaje w bliskim stosunku z dłużnikiem. W takiej sytuacji ustawa wprowadza bowiem korzystne dla wierzyciela domniemanie, że osoba ta wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

Ze świadomością dłużnika, że jego działanie ma na celu pokrzywdzenie wierzycieli, związane jest posiadanie przez osobę trzecią wiedzy o tym, że dłużnik działał w warunkach umyślności.

[Zakres wiedzy osoby trzeciej] Wymóg wiedzy po stronie osoby trzeciej nie odnosi się do wszystkich przesłanek uzasadniających udzielenie ochrony pauliańskiej, lecz do krzywdzącego charakteru czynności prawnej oraz świadomości dłużnika. Innymi słowy, umyślność osoby trzeciej powinna obejmować pokrzywdzenie wie-

rzyciela oraz świadomość dłużnika, że dokonuje czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzyciela.

[Wiedza nabywcy w przypadku wierzytelności przyszłych i łańcucha] W przypadku wierzytelności przyszłych osoba trzecia musi posiadać pozytywną wiedzę, że dłużnik działa z zamiarem pokrzywdzenia wierzyciela (art. 530 zdanie drugie k.c.), a więc nie już tylko ze świadomością. Nie jest tu więc możliwe zarzucenie osobie trzeciej niedochowania należytej staranności. Dotyczy to czynności odpłatnych; jeżeli czynność była nieodpłatna – wiedza osoby trzeciej nie jest weryfikowana. Z kolei w przypadku łańcucha czynności fraudacyjnych pozytywna wiedza dalszego nabywcy musi odnosić się do okoliczności uzasadniających uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną (art. 531 § 2 k.c.). Nieodpłatność czynności eliminuje potrzebę badania tej przesłanki.

[Należyta staranność] Ustawodawca zrównał posiadanie wiedzy przez osobę trzecią z sytuacją, w której osoba trzecia przy zachowaniu należytej staranności mogła tę wiedzę uzyskać. W zakresie tworzenia modelu nienależytej staranności dla oceny zachowania się osoby trzeciej nie można nawiązywać wprost ani *per analogiam* do formuły określonej w art. 355 k.c. W tym przepisie chodzi bowiem o należyłą staranność dłużnika w związku z wykonaniem ciężącego na nim zobowiązania. Tymczasem w relacji pauliańskiej nie mamy do czynienia ze stosunkiem obligacyjnym z udziałem osoby trzeciej (stronami stosunku prawnego, z którego wynika wierzytelność chroniona, są dłużnik i wierzyciel).

Przykład:

A zawarł umowę o dzieło z B. W związku z niezapłaceniem wynagrodzenia B wystąpił z pozwem o zapłatę. W sprawie tej doszło do zabezpieczenia roszczenia powoda przez zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego.

W celu zabezpieczenia swoich interesów, nie dysponując postanowieniem o zabezpieczeniu w drodze zakazu zbywania nieruchomości, B zawiadomił sąd wieczystoksięgowy, właściwy dla nieruchomości będącej własnością A, o prowadzonym postępowaniu o zapłatę. Pismo zostało załączone do akt księgi wieczystej.

Następnie A zbył nieruchomość na rzecz osoby trzeciej, będącej przedsiębiorcą prowadzącym działalność gospodarczą w branży motoryzacyjnej. W dziale III i IV księgi wieczystej prowadzonej dla nabywanej nieruchomości nie odnotowano żadnych wpisów ani wzmianek. Nabywca nie zapoznał się z aktami papierowymi księgi wieczystej w siedzibie sądu.

[Należyta staranność przy zakupie nieruchomości] W oparciu o omówiony przykład można wyprowadzić wniosek praktyczny, że jeżeli przedmiotem skargi pauliańskiej jest umowa sprzedaży nieruchomości, to wzór należytej staranności osoby trzeciej w rozumieniu art. 527 § 1 k.c. wystarczy odnieść do możliwości zapoznania się tej osoby z treścią wpisów dokonanych w księdze wieczystej prowadzonej dla sprzedanej nieruchomości. Wzór starannego działania nie może w takim przypadku rozciągać się na obowiązek zapoznania się z aktami tej lub innej księgi wieczystej. Nie ma przy tym znaczenia zawodowy charakter działalności osoby trzeciej (nabywcy nieruchomości). Dotyczy to jednak tych przypadków, w których – jak w podanym przykładzie – w księdze wieczystej nie istniały na chwilę dokonywania czynności prawnych żadne wzmianki lub ostrzeżenia bądź też istniejące wcześniej wnioski o wpis ostrzeżeń albo roszczeń zostały oddalone¹⁰. Odnosi się to w szczególności do (nieskutecznych) wniosków o ustanowienie hipoteki przymusowej na nieruchomości wchodzącej jeszcze w skład majątku dłużnika. Inaczej z kolei należałoby potraktować nabycie nieruchomości w sytuacji widniejących ostrzeżeń o toczących się egzekucjach, mimo ich umorzenia z mocy prawa (art. 985 k.p.c.). Chodzi tu o powszechne w praktyce przypadki, w których, mimo nieskuteczności II terminu licytacji i w konsekwencji umorzenia egzekucji z mocy prawa, wzmianka o prowadzeniu egzekucji nie została jeszcze wykreślona z księgi wieczystej.

Wskazówka praktyczna:

W obrocie nieruchomościami powszechne jest korzystanie z usług pośredników nieruchomości, którzy powinni cechować się należyłą wiedzą i doświadczeniem. Jednak nie w każdym przypadku działanie nabywcy nieruchomości w zaufaniu do pośrednika oznacza zachowanie należytej staranności.

[Domniemania prawne] Ustawodawca, kierując się potrzebą ochrony sytuacji prawnej wierzyciela, w przepisach zgrupowanych w tytule X Kodeksu cywilnego wprowadził wiele domniemań prawnych. Mają one ułatwić wierzycielowi wykazanie przesłanek podmiotowych skargi pauliańskiej. Wierzyciel, przygotowując pozew o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną, powinien zbadać, czy w stanie faktycznym sprawy nie występują takie okoliczności, które pozwolą mu na skorzystanie z domniemań, zwłaszcza tych przewidzianych w art. 527 § 3 i 4 k.c.

[Bliski stosunek] Zgodnie z art. 527 § 3 k.c. jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli uzyskała korzyść majątkową osoba będąca w bliskim z nim stosunku, domniemywa się, że osoba ta wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

¹⁰ Wyrok SA w Katowicach z 9.06.2016 r., V ACa 846/15, LEX nr 2080863; wyrok SN z 13.10.2006 r., III CSK 58/06, LEX nr 293089.

W praktyce kwestia ustalenia, czy określona osoba pozostaje w bliskim stosunku z dłużnikiem, budzi wiele wątpliwości. Nie sposób stworzyć katalogu osób, które można uznać za osoby bliskie w rozumieniu wskazanego przepisu. W orzecznictwie podkreśla się, że każdorazowo należy odwoływać się do realnie istniejących faktów: więzi uczuciowej, przyjacielskiej, majątkowej czy powiązań gospodarczych, czy nawet samego planowania wspólnej działalności gospodarczej¹¹.

W orzecznictwie¹² wskazuje się, że stosunek bliskości może wynikać ze wspólności interesów osobistych, majątkowych lub współpracy osoby fizycznej z inną osobą funkcjonującą w ramach zorganizowanej zbiorowości prawnej, np. spółki prawa handlowego.

Przykład:

bliscy członkowie rodziny, przyjaciele, koledzy, zaufani pracownicy, podwładni.

[Związek małżeński] Fakt pozostawania w związku małżeńskim wskazuje na istnienie bliskiego stosunku pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią. Konieczne jest jednak ustalenie, jakie relacje łączyły te osoby w konkretnej sprawie. Innymi słowy, fakt ten musi podlegać indywidualnej ocenie w ramach okoliczności faktycznych danej sprawy.

Przykład:

Brak relacji bliskości można przyjąć w sytuacji, gdy dłużnik pozostaje co prawda w związku małżeńskim, ale orzeczono wobec niego i jego małżonki separację, małżonkowie zamieszkują w odległych miejscowościach, na co dzień nie utrzymują ze sobą kontaktu (faktyczna rozłąka).

Jednak rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód nie wyłącza możliwości ustalenia stosunku bliskości. Przykładowo po orzeczeniu rozwodu dłużniczka ponownie związała się z byłym mężem i z tego związku (już po orzeczeniu rozwodu) urodziło się ich drugie dziecko. Po ich kolejnym rozstaniu utrzymane zostały bliskie kontakty mężczyzny z dłużniczką i ich dziećmi. Sąsiedzi kobiety nie dostrzegali rozstania, postrzegali ich nadal jako małżeństwo.

¹¹ Jak wskazuje się w orzecznictwie, pojęcie bliskich stosunków w rozumieniu art. 527 § 3 k.c. należy interpretować szeroko. Chodzi o „taki rodzaj stosunków, istniejących w chwili dokonywania zaskarżonej czynności, które uzasadniają przyjęcie założenia, że jedna z osób jest (może być) w posiadaniu informacji o stanie majątkowym drugiej, co oznacza, że ustalenie «bliskości stosunku» uzależnione jest od okoliczności konkretnej sprawy”. Zob. postanowienie SN z 20.10.2020 r., IV CSK 79/20, LEX nr 3067008. Z kolei Sąd Apelacyjny w Warszawie wskazał, że „stosunek bliskości na ogół wynika z powiązań rodzinnych, ale może wynikać także z innych więzi, w szczególności uczuciowych, przyjacielskich, towarzyskich czy majątkowych, zachodzących z tytułu więzów rodzinnych, przyjaźni, wdzięczności, wspólnych interesów itp.”. Zob. wyrok SA w Warszawie z 28.08.2014 r., VI ACa 1664/13, LEX nr 1511764.

¹² Zob. wyrok SA w Szczecinie z 10.01.2020 r., I ACa 645/19, LEX nr 2923442.

O bliskiej relacji dłużnika i osoby trzeciej mogą przesądzać wspólne interesy, jak też inne relacje o charakterze majątkowym. Stosunek ten może wynikać także ze sporadycznych kontaktów gospodarczych.

Przykład:

Sam fakt, że dana osoba jest byłym wspólnikiem spółki z o.o., nie przesądza o uznaniu jej za osobę pozostającą z tą spółką w bliskim stosunku w rozumieniu art. 527 § 3 k.c., w szczególności gdy po zakończeniu stosunku udziału osoba ta nie posiada wiedzy o sytuacji finansowej i działalności bieżącej spółki.

[Bliskie sąsiedztwo] Dla przyjęcia przewidzianego w art. 527 § 3 k.c. domniemania posiadania wiedzy o działaniu przez dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela nie wystarczy ustalenie, że osoba trzecia i dłużnik zamieszkują w najbliższym sąsiedztwie. Przy takim bowiem założeniu osobą będącą w bliskim stosunku byłby każdy sąsiad utrzymujący poprawne stosunki sąsiedzkie. Szczególnie niesprawiedliwe byłoby przyjęcie takiego domniemania wobec podmiotów mieszkających w blokach.

[Stałe stosunki gospodarcze] Zgodnie zaś z art. 527 § 4 k.c. jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli korzyść majątkową uzyskał przedsiębiorca pozostający z dłużnikiem w stałych stosunkach gospodarczych, domniemywa się, że było mu wiadome, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

Jak w przypadku poprzednio omówionego domniemania, brak ustawowej definicji stałych stosunków gospodarczych. Wskazówki co do rozumienia tego pojęcia dostarcza orzecznictwo Sądu Najwyższego.

Wybrane orzecznictwo:**Wyrok SN z 14.05.2004 r., IV CK 322/03, LEX nr 688693**

Użyta w art. 527 § 4 k.c. kategoria „stałych stosunków gospodarczych” jest o tyle ogólna, że powinna być konkretyzowana okolicznościami pojawiającymi się w konkretnej sprawie. Chodzi tu z pewnością o współpracę gospodarczą zawierającą element trwałości w sensie zarówno czasu trwania tej współpracy, jak i jej intensywności. Stosunki gospodarcze nie muszą odzwierciedlać jedynie określonej więzi natury prawnej (np. stosunków obligacyjnych wynikających najczęściej z umów o charakterze długoterminowym). Mogą też polegać na powiązaniach natury organizacyjnej (np. uczestnictwie obu podmiotów w szerszej strukturze organizacyjnej). Nie bez znaczenia pozostaje także element woli stałej współpracy gospodarczej po obu stronach.

Tym samym ze stałością stosunków mamy do czynienia wyłącznie wtedy, gdy wynikają one z umów zawieranych w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą. Innymi słowy, chodzi o długofalową współpracę gospodarczą. Incydentalne umowy, zawierane pomiędzy stronami co jakiś czas, choćby miały związek z prowadzoną działalnością gospodarczą, nie mieszczą się w pojęciu stałych stosunków.

Przykład:

Zawieranie jednostkowych zleceń w oparciu o umowę ramową, umowa franchisingu.

[Relacja domniemań prawnych] Wyjaśniając relację obu omówionych domniemań prawnych z art. 527 § 3 i 4 k.c., trzeba zwrócić uwagę na ich zakres zastosowania. Jedno domniemanie nie wyłącza drugiego. Możliwa jest bowiem taka sytuacja, w której dłużnik dokona czynności prawnej z przedsiębiorcą niepozostającym z nim w stałych stosunkach gospodarczych, jednakże w takich stosunkach, które można uznać za bliskie.

Ze względu na wykorzystywanie domniemań prawnych w procesie dowodzenia ich szczegółowe omówienie znajduje się w części II, rozdziale 1, pkt 1.3.

2.2.3. Świadomość w przypadku osób prawnych lub jednostek organizacyjnych

Stroną czynności prawnej krzywdzącej wierzyciela mogą być wszystkie podmioty prawa cywilnego, zatem nie tylko osoby fizyczne, lecz także osoby prawne i jednostki organizacyjne wyposażone przez ustawę w zdolność prawną. W przypadku dłużników i osób trzecich będących osobami prawnymi lub jednostkami organizacyjnymi, o których mowa w art. 33¹ k.c., świadomość pokrzywdzenia wierzycieli ocenia się przez pryzmat wiedzy organu zarządzającego lub podmiotu prowadzącego sprawę dłużnika¹³.

Jako oczywiste jawi się, że udowodnienie kwestii świadomości dłużnika i osoby trzeciej niebędącej osobą fizyczną może nastroczać szczególnych trudności, jest to bowiem pewien stan zasłany wewnątrz danej osoby. Szczególnie trudne będzie to w przypadku osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej.

¹³ Taki wniosek wypływa z teorii organów, zgodnie z którą jednostki niebędące osobami fizycznymi dokonują czynności prawnych poprzez swoich piastunów (organy). Zob. A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2004, s. 112. Podobnie wyrok SA w Warszawie z 19.02.2020 r., I ACa 313/19, LEX nr 2825702; wyroki SN: z 24.01.2020 r., V CSK 487/18, LEX nr 3014911; z 18.09.2014 r., V CSK 563/13, LEX nr 1545039.

Przykład:

Dłużnik, będący spółką z ograniczoną odpowiedzialnością, jest reprezentowany przez zarząd, w skład którego wchodzi dwie osoby. Reprezentacja spółki została określona w ten sposób, że do składania oświadczeń woli w imieniu i na rzecz spółki uprawniony jest każdy członek zarządu samodzielnie. Dłużnik zbył jedyny składnik majątku – nieruchomość na rzecz osoby trzeciej. W toku czynności notarialnych spółka była reprezentowana przez jednego członka zarządu, który miesiąc przed dokonaniem czynności prawnej złożył sprawozdanie finansowe do rejestru przedsiębiorców. Drugi członek zarządu przebywał w szpitalu od dłuższego czasu; ze względu na stan zdrowia nie zajmował się sprawami finansowymi spółki.

[Zakres podmiotowy świadomości pokrzywdzenia] W zaprezentowanym przykładzie powstaje pytanie, czy konieczne jest zaistnienie świadomości pokrzywdzenia po stronie wszystkich członków zarządu (wszystkich osób uprawnionych do reprezentacji), czy też wystarczy, aby możliwe było przypisanie umyślnego działania choćby jednemu z nich. Z uwagi na szeroki zakres ochrony pauliańskiej dopuścić należy skorzystanie z niej również wtedy, gdy świadomości pokrzywdzenia wierzycieli nie można przypisać wszystkim podmiotom uprawnionym do reprezentacji dłużnika lub osoby trzeciej¹⁴. Z okoliczności konkretnego przypadku może wynikać, że w sytuacji, gdy reprezentacja osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej została określona jako kilkusobowa (łączna), do przypisania dłużnikowi lub osobie trzeciej działania ze świadomością pokrzywdzenia wystarczy będzie umyślność po stronie tylko jednego podmiotu wchodzącego w skład organu reprezentacyjnego. Taka sytuacja będzie miała miejsce zwłaszcza wtedy, gdy osoba, której można przypisać umyślne działanie, miała istotny wpływ na podjęcie decyzji przez cały organ o dokonaniu czynności prawnej krzywdzącej wierzyciela (np. w razie podziału zarządzania poszczególnymi działami w spółce pomiędzy poszczególnymi członkami zarządu).

Wybrane orzecznictwo:**Wyrok SN z 13.10.2006 r., III CSK 58/06, OSNC 2007/9, poz. 138**

Jeżeli skargą pauliańską zaskarżona została umowa sprzedaży nieruchomości, dla zachowania należytej staranności osoby trzeciej w rozumieniu art. 527 § 1 *in fine* k.c. wystarczy zapoznanie się tej osoby z treścią wpisów do księgi wieczystej prowadzonej dla sprzedanej nieruchomości, a nie aktami tej lub innej księgi wieczystej. Nie ma przy tym znaczenia zawodowy charakter działalności osoby trzeciej (nabywcy nieruchomości).

¹⁴ Podobnie M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności...*, s. 86.

Wyrok SA w Łodzi z 16.10.2015 r., I ACa 511/15, LEX nr 1927622

Dla skuteczności akcji pauliańskiej wystarczająca jest ocena, iż przy dołożeniu należytej staranności osoba trzecia poznałaby towarzyszącą dłużnikowi świadomość pokrzywdzenia, to wymaganą od osoby trzeciej staranność należy określić, uwzględniając okoliczności konkretnej sytuacji, w której osoba ta działała. Trzeba porównać jej zachowanie z zachowaniem podmiotu, który w danym stanie faktycznym postępowałby rozsądnie, zgodnie z zasadami współzycia społecznego i uczciwego obrotu.

Wyrok SN z 18.04.2012 r., V CSK 183/11, LEX nr 1231628

Działanie ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela polega ono na pozytywnej wiedzy dłużnika (w wypadku osób prawnych piastunów ich organów), że są zobowiązania (długi), bez względu na to czy sporne, czy jeszcze niewymagalne, że w następstwie czynności, prawnej określone składniki wyjdą z jego majątku, a w konsekwencji mogą wystąpić problemy z zaspokojeniem wszystkich lub niektórych wierzycieli w chwili jej dokonywania lub w przyszłości. Wiedza ta powinna być badana na chwilę dokonywania czynności.

Wyrok SA w Gdańsku z 22.04.2015 r., V ACa 860/14, LEX nr 1724090

Do przyjęcia świadomości dłużnika pokrzywdzenia wierzycieli, o którą chodzi w art. 527 § 1 k.c., wystarczy, by dłużnik takie pokrzywdzenie przewidywał w granicach ewentualności.

Okoliczności sprawy, w tym pominięcie rachunku bankowego przy dokonywaniu płatności, jednoznacznie wskazują na świadomość dłużnika pokrzywdzenia wierzycieli.

2.3. Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską

2.3.1. Czynność prawna dłużnika

Streszczenie

Przedmiotem zaskarżenia na podstawie art. 527 § 1 k.c. jest czynność prawna dłużnika, a nie każde jego zachowanie, choćby prowadziło do zmian w stanie jego majątku.

[Przedmiot zaskarżenia – czynność dłużnika] Dłużnicy wobec grożącej im niewypłacalności mogą decydować się na takie działania, które pozwalają im na zachowanie choćby części swego majątku. Skarga pauliańska chroni jednak wierzyciela jedynie przed skutkami takich zachowań dłużnika, którym można przypisać cechy czynności prawnej. Inne, niebędące czynnościami prawnymi, zachowania dłużnika,

nawet jeśli zmierzają lub doprowadzają do niewypłacalności, nie mogą być przedmiotem zaskarżenia¹⁵.

Przykład:

Powstanie po stronie dłużnika zobowiązania odszkodowawczego na skutek pobicia pokrzywdzonego (odpowiedzialność za czyn niedozwolony), zniszczenie wartościowego komputera, zaniechanie obowiązku serwisowego samochodu, skutkujące pogłębieniem się jego uszkodzenia (przy jednoczesnym zmniejszeniu jego wartości)¹⁶.

[Oświadczenie woli] Pomijając doktrynalne spory na temat definicji czynności prawnej, pewne pozostaje, że czynność prawna to czynność obejmująca przynajmniej jedno oświadczenie woli¹⁷. Takie oświadczenie woli powinno mieć na celu wywołanie skutku rozporządzającego jakimś przedmiotem należącym do dłużnika. Pomimo że ustawa kładzie nacisk na czynność dłużnika, to jednak pozwem o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną zwykło się zaskarżać umowę jako taką. W praktyce nie zdarza się, aby wierzyciel wnosił o uznanie za bezskuteczne w stosunku do niego oświadczenia woli składającego się na czynność prawną obejmującą np. przeniesienie własności nieruchomości na rzecz osoby trzeciej.

Przykład:

Powód A wnosi o uznanie za bezskuteczną w stosunku do niego umowy z 31.09.2019 r. zawartej przed Notariuszem X w Kancelarii Notarialnej w S., za Rep. A 34/2019, obejmującej nieruchomość zabudowaną, położoną w miejscowości S., stanowiącą działkę oznaczoną numerem ewidencyjnym 43, dla której to nieruchomości Sąd Rejonowy w S. prowadzi księgę wieczystą nr ...

¹⁵ Z dezaprobatą trzeba odnieść się do stanowiska Sądu Najwyższego zawartego w wyroku z 16.02.1998 r., II CKN 599/97, OSNC 1998/10, poz. 160, wyrażonego na gruncie przepisów upadłościowych, według którego: „Artykuł 54 § 1 rozp.pr.up. stanowi, że bezskuteczne są w stosunku do masy upadłości czynności prawne pod tytułem darmym, zdziałane przez upadłego w ciągu roku przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości. Z przepisu tego, przy zastosowaniu argumentu *a maiori ad minus*, wynika, że tym bardziej bezskuteczne są, w okolicznościach opisanych w tym przepisie, czynności faktyczne (bez tytułu prawnego), świadczenia darme”. Już sama wykładnia językowa art. 527 k.c. prowadzi do przekonania, że jest w nim mowa o bezskuteczności czynności prawnej, nie zaś o bezskuteczności czynności faktycznej.

¹⁶ Niektóre zachowania dłużnika, mimo że nie mogą być przedmiotem skargi pauliańskiej, można ocenić jako przestępstwo z art. 300 § 1 k.k.

¹⁷ W literaturze sformułowano definicję czynności prawnej, według której czynność prawna jest rozumiana jako „stan faktyczny obejmujący co najmniej jedno oświadczenie woli i ewentualnie, w zależności od konkretnego kształtu norm prawnych, dodatkowe elementy wymagane przez normę prawną do dokonania danej czynności prawnej, z którym to stanem faktycznym norma prawna łączy zarówno skutki wyrażone w oświadczeniu woli, jak i skutki w oświadczeniu tym niewyrażone, ale związane z daną czynnością prawną na mocy art. 56 k.c.”. Tak J. Zawadzka, *Warunek w prawie cywilnym*, Warszawa 2012, s. 26.

Do katalogu czynności, wobec których możliwe jest orzeczenie bezskuteczności, należą nie tylko umowy (czynność dwustronna lub wielostronna), ale także jednostronne czynności prawne¹⁸.

Przykład:

Zrzeczenie się ograniczonego prawa rzeczowego (art. 246 § 1 k.c.), użytkowania wieczystego.

[Osobiste działanie dłużnika] Dłużnik powinien być stroną czynności prawnej, przy czym podmiotem dokonującym czynności nie musi być dłużnik osobiście. Może on działać przez przedstawiciela, np. pełnomocnika. Istotne jest jedynie to, aby stosunek prawny powstający na skutek dokonania czynności prawnej (będący źródłem przysporzenia po stronie osoby trzeciej) oddziaływał na sferę prawną dłużnika. Akcją pauliańską można zaskarżyć nie tylko czynność prawną dłużnika głównego, lecz także czynności poręczyciela lub innego wierzyciela solidarnego¹⁹.

[Przysparzający charakter czynności fraudacyjnej] Skarga pauliańska w samej swojej istocie odnosi się do przesunięć majątkowych. Dlatego może być skierowana jedynie wobec takich czynności prawnych, które mają charakter przysparzający, najczęściej powodujących nabycie prawa podmiotowego.

Przykład:

Dłużnik zostaje zwolniony z obowiązku świadczenia (zwolnienie z długu).

[Sposób dokonania czynności prawnej] Skarga pauliańska swój skutek odniesienie również wobec dorozumianego sposobu złożenia oświadczenia woli, a nawet wobec czynności zdziałanych na skutek milczenia, pod warunkiem jednak, że wolę spowodowania przez dłużnika krzywdy w majątku wierzycieli można wyraźnie odczytać z kontekstu sytuacyjnego²⁰. Nie ulega i nie ulegało nigdy wątpliwości, że zgodny sposób rozumienia określonego oświadczenia jest ustalany na podstawie takich okoliczności, jak m.in. zachowanie strony, do której oświadczenie zostało skierowane, mogące w szczególności wskazywać, że uznaje się ona za stronę zawartej umowy (np. przystępując do jej wykonania). Późniejsze oświadczenia stron, przeczące wcześniej złożonym oświadczeniom, mogą być co najwyżej uznane za tzw. umowy rozwiązujące wcześniej powstały stosunek zobowiązaniowy. Wynika stąd, że nie ma znacze-

¹⁸ Zob. wyrok SN z 29.04.2015 r., IV CSK 459/14, OSNC 2016/4, poz. 43; wyrok SA w Krakowie z 13.09.1996 r., I ACr 418/96, LEX nr 82160.

¹⁹ Por. M. Bączyk, *Roszczenie pauliańskie wierzyciela w stosunku do poręczyciela*, RPEiS 1978/3, s. 37.

²⁰ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 31.

nia sposób dokonania czynności prawnej przez dłużnika, lecz jej cel – uszczuplenie substancji majątkowej celem pokrzywdzenia wierzyciela²¹.

Przykład:

Dłużnik, prowadzący działalność gospodarczą, otrzymał od osoby, z którą pozostaje w stałych stosunkach gospodarczych, ofertę zawarcia umowy sprzedaży maszyn za cenę znacznie poniżej wartości sprzętu. Brak niezwłocznej odpowiedzi można odczytać jako przyjęcie oferty i skuteczne zawarcie umowy sprzedaży (por. art. 68² k.c.).

[Zaniechanie] Kontrowersje budzi jednak dopuszczalność objęcia skargą pauliańską **zaniechań dłużnika w toku postępowania sądowego**, takich jak niewniesienie powództwa czy niewniesienie środka zaskarżenia²². Dla stwierdzenia dopuszczalności kwestionowania zaniechania w procesie pauliańskim konieczne jest ustalenie, czy w danym przypadku zaniechanie dłużnika można zakwalifikować jako złożenie oświadczenia woli (choćby w sposób dorozumiany)²³.

Przykład:

Dłużnik A został pozwany o świadczenie alimentacyjnego przez byłą małżonkę B. Po otrzymaniu odpisu pozwu Dłużnik A świadomie nie wniósł odpowiedzi na pozew ani też nie stawiał się na rozprawie. Na skutek bezczynności procesowej Dłużnika A sąd wydał wyrok zaoczny, uwzględniając w całości żądanie Powódki B. Na skutek otrzymanego wyroku Powódka B uzyskała pierwszeństwo w egzekucji świadczeń przed wierzycielem hipotecznym Dłużnika A z uwagi na kolejność zaspokajania roszczeń alimentacyjnych określonej w art. 1025 k.p.c.

[Uchwała SN (7) z 11.10.1980 r., III CZP 37/80] Każda czynność zdziałana przez zaniechanie wymaga szczegółowej oceny pod kątem możliwości zakwalifikowania jej jako czynności prawnej. W orzecznictwie podniesiono, że jeżeli egzekucja należności alimentacyjnych uniemożliwia zaspokojenie wierzyciela, ten może po-

²¹ Odmienne M. Allerhand, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Bielsko-Biała 1999, s. 325. Podobnie według P. Gila, nawet jeżeli dłużnik nie przyjmuje (odrzuca) korzystnej oferty, jaką złoży mu osoba trzecia, to nie może to być przedmiotem zaskarżania, w takim przypadku bowiem jeszcze nie doszło do żadnej czynności pomiędzy dłużnikiem i osobą trzecią. Zob. P. Gil, *Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości*, Warszawa 2016, s. 122–123.

²² Zaniechaniem będzie również niezgłoszenie przez dłużnika zarzutu przedstawienia.

²³ Por. M. Jasińska, *Skarga pauliańska. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Komentarz do art. 527–534 KC i przepisów powiązanych (KRO, PrUpad, KPC, KK)*, Warszawa 2020, s. 73; M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela...*, 1995, s. 70 i n.; M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009, s. 1243; M. Ożóg, *Glosa do uchwały SN z 11.10.1980 r., III CZP 37/80*, OSP 1983, poz. 83.

zwać wierzyciela alimentacyjnego, żądając ustalenia, że wobec ustania obowiązku alimentacyjnego – przysługuje mu prawo zaspokojenia swej wierzytelności przed egzekwowanymi należnościami alimentacyjnymi (uchwała SN (7) z 11.10.1980 r., III CZP 37/80)²⁴. Pogląd ten został wyrażony w specyficznym stanie faktycznym, ponieważ dłużnik alimentacyjny zachował całkowitą bierność i nie podjął żadnej obrony przed wygasłymi alimentami. Przedstawiciele doktryny, analizując uchwałę Sądu Najwyższego, wyrazili pogląd krytyczny – akcentujący brak możliwości przyjęcia braku zobowiązania wobec istniejącego w obrocie prawnym prawomocnego wyroku zasądzającego świadczenie alimentacyjne²⁵. Jednak pojawiły się również głosy akceptujące rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego – uznające zaniechanie dłużnika alimentacyjnego za wolę obdarowania wierzyciela alimentacyjnego wobec wygaśnięcia obowiązku prawnego do dalszej alimentacji²⁶. Zatem zwrócenie uwagi na jurydyczny charakter czynności dłużnika prowadzi do odrzucenia poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy, z kolei odczytanie z zachowania dłużnika woli przesunięcia majątkowego (przy przyjęciu koncepcji utajonej darowizny) pozwala na zaskarżenie akcją pauliańską również zaniechań w procesie.

Wybrane orzecznictwo:**Wyrok SN z 29.04.2015 r., IV CSK 459/14, OSNC 2016/4, poz. 43**

W świetle art. 527 § 1 k.c. przedmiotem uznania za bezskuteczne mogą być tylko dokonane ważne czynności prawne dłużnika zarówno jednostronne, jak i dwustronne, odpłatne lub nieodpłatne. Przesłanką skargi jest dokonanie czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli, a więc czynności, której skutkiem jest niewypłacalność dłużnika albo niewypłacalność w wyższym stopniu (art. 527 § 1 i 2 k.c.), zatem zaskarżone mogą być czynności rozporządzające albo czynności o podwójnym skutku zobowiązująco-rozporządzającym. Pojawiły się też poglądy doktryny o dopuszczalności zaskarżenia zaniechania dokonania czynności prawnej, jeżeli nosi cechy oświadczenia woli.

²⁴ Uchwała SN (7) z 11.10.1980 r., III CZP 37/80, OSNC 1981/4, poz. 48. Odmienne, w szczególności ze względu na brak możliwości kwalifikacji niewniesienia powództwa jako czynności prawnej, A. Karnicka-Kawczyńska, J. Kawczyński, *Skarga pauliańska*, „Prawo Spółek” 1999/1, s. 19 oraz 28–29.

²⁵ W. Broniewicz, *Glosa do uchwały SN z 11.10.1980 r., III CZP 37/80*, OSPiKA 1983/4, poz. 83.

²⁶ S. Dalka, *Glosa do uchwały SN z 11.10.1980 r., III CZP 37/80*, „Palestra” 1983/3–4, s. 127 i n.

2.3.2. Ciąg czynności składających się na pokrzywdzenie

Streszczenie

Niewypłacalność dłużnika może stanowić wynik ciągu czynności podjętych ze świadomością, a nawet w celu pokrzywdzenia wierzyciela.

Bardzo ważnym problemem z punktu widzenia prawidłowego ustalenia przedmiotu skargi pauliańskiej jest sposób opisu czynności prawnej w razie podjęcia przez dłużnika kilku działań (ciągu zachowań), które oceniane łącznie prowadzą do pokrzywdzenia wierzyciela.

[Stanowisko judykatury] Analiza orzecznictwa prowadzi do wniosku, że koncepcja umożliwiająca zaskarżenie sekwencji działań fraudacyjnych dłużnika uzyskuje coraz szersze poparcie²⁷. Punktem wyjścia są orzeczenia Sądu Najwyższego, w których można zaobserwować wyraźny trend do rozszerzania ochrony wierzyciela pauliańskiego²⁸. W konsekwencji coraz częściej dopuszcza się zastosowanie skargi pauliańskiej do zaskarżania kompleksu działań zmierzających do pokrzywdzenia wierzycieli²⁹. Warunkiem, aby wszystkie działania dłużnika złożyły się na sekwencję czynności prawnych objętych skargą pauliańską, jest jednak podporządkowanie ich przez dłużnika jednemu celowi – pokrzywdzeniu wierzycieli.

Przykład:

Dłużnik sprzedał nieruchomość za cenę odpowiadającą wartości rynkowej nieruchomości. Za uzyskane w zamian za nieruchomość pieniądze dłużnik nabył akcje w podwyższonym kapitale zakładowym spółki akcyjnej, które później znacząco straciły na wartości. W konsekwencji wierzyciele, kierując egzekucję do przynależnych dłużnikowi praw z akcji, mogą uzyskać mniej, niż gdyby egzekucja prowadzona byłaby z nieruchomości.

[Związek między ciągiem czynności a pokrzywdzeniem] Przy ocenie zachowania dłużnika trzeba wziąć pod rozwagę całokształt jego działań, które spowodowały jego niewypłacalność, i związek przyczynowy powstałą niewypłacalnością a zaskarżoną czynnością. Jeżeli zachodzi ciąg takich zachowań, z dużym prawdopodobieństwem można dłużnikowi przypisać działanie celowe, zmierzające do umniejszenia swojego majątku i przeniesienia go na osobę trzecią. W takim układzie wierzycielowi przyznać należy prawo zakwestionowania wszystkich czyn-

²⁷ Wyrok SA w Białymstoku z 26.07.2019 r., I ACa 147/19, LEX nr 2729070.

²⁸ Zob. uchwała SN z 28.01.2016 r., III CZP 99/15, LEX nr 1964228; uchwała SN z 8.10.2015 r., III CZP 56/15, OSNC 2016/10, poz. 111; wyrok SN z 29.04.2015 r., V CSK 437/14, LEX nr 1753189.

²⁹ A. Kubas, *Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską* [w:] *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, T. Targosz, P. Podrecki, Warszawa 2017, s. 973.

ności składających się łącznie na skutek krzywdzący, nawet jeśli pojedynczo takiego efektu wprost nie przynosiły, lecz go przygotowywały i umożliwiały³⁰. To zaś oznacza, że czynność podjęta przez dłużnika nie musi być samodzielną przyczyną powstałej niewypłacalności, lecz może stanowić jedną z takich przyczyn³¹.

Przykład:

Dłużnik zawarł umowę pożyczki, a następnie poddał się egzekucji z aktu notarialnego co do roszczenia o zwrot pożyczonej kwoty (art. 777 § 1 pkt 4 k.p.c.). Dodatkowo celem zabezpieczenia roszczenia pożyczkodawcy strony zawarły umowę przewłaszczenia pojazdu osobowego na zabezpieczenie, poprzedzoną udzieleniem pożyczkodawcy nieodwołalnego pełnomocnictwa do zawarcia z samym sobą umowy przewłaszczenia. Łączna ocena sekwencji czynności może prowadzić do wniosku, że wykonanie wszystkich obowiązków spowoduje wyprowadzenie z majątku wartościowych składników i niewypłacalność dłużnika.

Wskazówka praktyczna:

Jeśli wierzyciel w zachowaniu dłużnika dopatrył się sekwencji czynności, które oceniane łącznie prowadzą do pokrzywdzenia wierzyciela, powinien zaskarżyć wszystkie czynności prawne dłużnika. Jest to możliwe w ramach jednego postępowania sądowego. W takim wypadku przesłanka pokrzywdzenia jest relatywizowana do całej sekwencji działań dłużnika³².

Posłużenie się przez ustawodawcę w art. 527 § 1 k.c. pojęciem czynności prawnej, nie zaś czynności lub zachowania, w ocenie Sądu Najwyższego dowodzi istnienia w odniesieniu do niektórych działań luki w systemie ochrony prawnej wierzycieli,

³⁰ Wyrok SN z 14.06.2017 r., IV CSK 470/16, LEX nr 2390745. W wyroku SA w Katowicach z 11.03.2015 r., I ACa 1007/14, LEX nr 1665774, sąd utrzymał w mocy wyrok Sądu Okręgowego, który uznał za bezskuteczną wobec wierzyciela umowę darowizny, stanowiącą pierwszą czynność w ciągu zachowań krzywdzących dłużnika. Sąd jednak przy ocenie zamiaru pokrzywdzenia wierzyciela przez dłużnika miał na uwadze późniejsze zachowanie dłużnika. W tym samym dniu dłużnik zawarł bowiem przy udziale swojego małżonka umowę darowizny ze swoją córką, a następnie ustanowił rozdzielną majątkową i dokonał podziału majątku wspólnego (który w całości nabyła żona dłużnika bez spłat na jego rzecz).

³¹ W wyroku SN z 5.03.2008 r., V CSK 471/07, LEX nr 393871, sąd za relewantne uznał późniejsze czynności prawne dokonane przez dłużnika po pierwszej czynności, którą można uznać za pierwszą w sekwencji czynności fraudacyjnych. Stąd w ocenie Sądu Najwyższego, czynność prawna, na podstawie której osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, nie musi być „wyłączną i jedyną” przyczyną niewypłacalności dłużnika. W przedstawionej linii orzeczniczej Sąd Najwyższy nawiązuje do istniejącej w prawie niemieckim koncepcji zaskarżania jednego zdarzenia, rozumianego jako sekwencja czynności prawnych i faktycznych prowadzących do pokrzywdzenia wierzycieli. Zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela...*, 1995, s. 58–59.

³² Odmienne jednak w wyroku SN z 2.10.2007 r., II CSK 323/07, LEX nr 319245. Sąd nakazał zakresem zaskarżenia (żądania pozwu) objąć jedną czynność prawną dłużnika, składającą się na ciąg czynności, przy czym wybór czynności, przeciwko której skieruje skargę pauliańską, należy do wierzyciela. Z punktu widzenia pełnomocnika wierzyciela ostrożność przemawia za zaskarżeniem szerszego zakresu działania dłużnika.

i to luki niezamierzonej, skoro inne środki prawne nie zapewniają tu odpowiedniej ochrony wierzycielom dłużnika³³. Lukę tę można wypełnić poprzez zastosowanie w odniesieniu do innych niż czynności prawne zachowań dłużnika w drodze analogii przepisów o skardze pauliańskiej³⁴.

[Stanowisko judykatury] Koncepcja zaskarżania ciągu czynności na skutek stosowania przepisów o skardze pauliańskiej w drodze analogii znajduje swoje uzasadnienie w orzeczeniach, w których sądy dopuszczają skierowanie skargi pauliańskiej w odniesieniu do wszelkich podjętych w zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli zachowań dłużnika prowadzących do uzyskania korzyści przez osobę trzecią³⁵.

Przykład:

Dłużnik wycenia wartość samochodu w sposób zaniżony. Następnie tworzy jednoosobową spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, wnosząc samochód do spółki aportem na pokrycie jej kapitału zakładowego (otrzymując udziały o wartości odpowiadającej zaniżonej wartości samochodu).

Sekwencyjne działanie dłużnika polegać zatem może na utworzeniu nowej spółki, wycenie po zaniżonych cenach przedmiotu aportu, wniesieniu wycenionego składnika do spółki (na pokrycie kapitału zakładowego). O ile każda z tych czynności nie musi przesądzać o fraudacyjnym nastawieniu dłużnika, o tyle w ciągu tych zachowań można dopatrzyć się czynności zmierzających do pokrzywdzenia wierzycieli tego dłużnika³⁶.

2.3.3. Łańcuch czynności fraudacyjnych

Streszczenie

W razie pozbycia się przez osobę trzecią uzyskanej korzyści wierzyciel może – przy spełnieniu dodatkowych warunków – dochodzić roszczeń pauliańskich od dalszego nabywcy korzyści. Sekwencję działań osoby trzeciej z kolejnym nabywcą oraz dalszymi nabywcami korzyści określa się w literaturze mianem łańcucha czynności.

³³ Sąd Najwyższy dokonał oceny zakresu zastosowania art. 527 § 1 k.c. w kontekście czynności procesowych, konkretnie zgody dłużnika na zniesienia współwłasności rzeczy wspólnej bez spłat.

³⁴ Zob. np. uchwała SN (7) z 19.01.2006 r., III CZP 100/05, OSNC 2006/6, poz. 95 oraz uchwała SN z 26.09.1969 r., III CZP 8/69, OSNCP 1970/6, poz. 97.

³⁵ Zob. uchwała SN z 8.10.2015 r., III CZP 56/15, LEX nr 1801504.

³⁶ W omówionej sekwencji dostrzec można nie tylko czynności prawne, lecz także zdarzenia o charakterze faktycznym (wycena przedmiotu aportu). Czynność ta nie może jednak stanowić przedmiotu zaskarżenia, choć może być pomocna przy ocenie zamiaru pokrzywdzenia wierzycieli.

[Klasyczny układ podmiotowy] W tradycyjnym rozumieniu skargi pauliańskiej obejmuje ona sytuację, w której uczestniczą trzy osoby: wierzyciel, dłużnik i osoba trzecia (osoba, która uzyskała korzyść majątkową na skutek dokonania z dłużnikiem czynności prawnej). W praktyce spotyka się wiele przykładów, w których opisany schemat zachowania fraudacyjnego jest bardziej rozbudowany pod względem podmiotowym. Zagadnienie to w literaturze nazywane jest często łańcuchem czynności fraudacyjnych. Problem łańcucha czynności rozporządzających można wyjaśnić na poniższym przykładzie.

Przykład:

Dłużnik A darował na rzecz B nieruchomość wolną od obciążeń hipotecznych. Na darowanej nieruchomości B ustanowił następnie hipotekę na rzecz banku na zabezpieczenie zaciągniętego kredytu.

W opisanym przykładzie najpierw nastąpiło przeniesienie własności nieruchomości (darowizna na rzecz osoby trzeciej), a następnie ustanowienie hipoteki na rzecz banku (osoby czwartej). Widać zatem, że na potrzeby udzielenia ochrony pauliańskiej bada się tożsamość przedmiotu objętego czynnością fraudacyjną. Można tu poczynić bardziej ogólny wniosek. Kolejne czynności w łańcuchu nie muszą być tego samego rodzaju (np. sprzedaż – sprzedaż), lecz mogą być różnorodnej (sprzedaż – hipoteka). Prowadzi to do dalszej konkluzji, że decydujące znaczenie ma tożsamość przedmiotu, w stosunku do którego podejmowane są czynności prawne. Z łańcuchem czynności fraudacyjnych nie mamy wreszcie do czynienia w sytuacji, w której dłużnik dokona dwóch lub nawet więcej czynności (np. obciążenie nieruchomości kilkoma hipotekami).

W przypadku łańcucha czynności prawnych powszechnie stosuje się pojęcie osoby czwartej. Nie jest to co prawda pojęcie zdefiniowane w ustawie, ale na gruncie praktyki odnosi się je do dalszych podmiotów, uczestniczących w rozporządzaniu korzyścią majątkową, które nabyły rzecz lub prawo od osoby trzeciej.

[Istota łańcucha czynności] Kolejnych osób w łańcuchu czynności może być więcej, a każda z nich stanowi kolejne ogniwo łańcucha czynności fraudacyjnych. W skrajnym przypadku może się zdarzyć, że osoba czwarta dokonuje kolejnej czynności fraudacyjnej z osobą piątą, a osobą piątą z osobą szóstą itd. Istotą łańcucha czynności prawnych jest zatem dokonanie więcej niż jednej czynności krzywdzącej wierzyciela, z kolejnym podmiotem.